

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПЕТРА МОГИЛИ**

Факультет політичних наук
Кафедра соціології та політології

«ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ»
завідувачка кафедри соціології та
політології

_____ Лариса БРОННІКОВА
«06» лютого 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальність 054 «Соціологія»

**СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА НЕРІВНОСТІ В
УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

Виконала:

студентка 663М групи

Кириченко Єлизавета Андріївна

Науковий керівник:

кандидат соціологічних наук, доцент

Чорна Вікторія Олександрівна

Рецензент :

доктор історичних наук, професор

Тригуб Олександр Петрович

Миколаїв – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ.....	8
1.1 Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження гендерних питань	8
1.2. Гендерна рівність в контексті політики європейської системи захисту прав людини.....	13
1.3. Соціологічні підходи до вивчення гендерних стереотипів.....	19
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	30
2.1. Гендерні стереотипи та їх соціокультурне обумовлення.....	30
2.2. Гендерні стереотипи в Україні та їх прояви в різних сферах суспільного життя.....	38
2.3. Уявлення сучасних українців про гендерні ролі та стереотипи (на матеріалах соціологічних досліджень).....	45
Висновки до другого розділу.....	54
РОЗДІЛ 3. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	55
3.1 Вторинний аналіз даних соціологічних досліджень щодо сприйняття українцями європейських цінностей у царині гендерної рівності.....	55
3.2. Порівняльний аналіз гендерної рівності в українському та європейському суспільстві, на основі затвердженої ЄС гендерної політики.....	66
3.3. Нормативно-правова база гендерної політики Європейського Союзу.....	76
Висновки до третього розділу.....	86
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТКИ.....	111

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Українське суспільство за більш ніж 30 років своєї незалежності майже невідступно дотримувалась курсу європейської інтеграції, а в останні роки найважливішою політичною ініціативою, підтримуваної суспільством став вступ в Європейський Союз. Необхідною умовою для цього є ціннісне зближення з європейським суспільством, чого досить важко досягти без змін не лише у в законодавстві, а й у суспільних настроях.

Актуальність розгляду саме гендерної проблематики в контексті політики європейської інтеграції Україні полягає в тому, що, по-перше, досягнення гендерної рівності насамперед є невід’ємною складовою сучасного розуміння прав людини, по-друге, гендерна рівність вважається показником рівня демократичності суспільства та державної політики, а також є вагомим фактором економічного розвитку суспільства. Це відзначається й на рівні ООН, зокрема, міститься у цілях сталого розвитку. ООН створює спеціальні агенції, що слідкують за забезпеченням рівних прав та можливостей для жінок – таких, як ООН-жінки, UNFPA та інші. Однак в Україні з показниками гендерної рівності є проблеми – насамперед у сприйнятті в українському соціумі: за даними опитувань, 35% українців досить часто стикаються з проявами гендерної нерівності [12].

Тож, оскільки Україна має чіткий намір інтегруватись до Європейського Союзу, необхідним стає розглянути соціальні проблеми гендерної нерівності саме в контексті цього політичного напрямку. Необхідно визначити наявний рівень готовності українців наслідувати європейські гендерні цінності та засоби руйнування укорінених гендерних стереотипів, що у практичному розрізі сприятиме становленню жінок активними учасниками політичного та економічного життя суспільства.

Значимість цього дослідження також можна пояснити збільшенням уваги яка приділяється цій темі вітчизняними та західними дослідниками, які

досліджують вплив гендерного паритету на економічну, політичну, військову, культурну та соціальну сфери життя суспільства.

Отже, враховуючи проблемний стан соціуму, зумовлений проявами гендерної нерівності, наявні проблеми в ефективному управлінні соціальними процесами та в модернізації українського суспільства, дане дослідження є соціально значущим та науково доцільним.

Наукова розробленість проблеми дослідження. Серед українських дослідників чільне місце у характеристиці гендерної політики в Україні, а також впливу на її творення розширення тісних зв'язків з Європейським Союзом, варто виділити Т. Марценюк [43], А. Мішина [49], О. Блінову [3], В. Москаленко [50]. Характеризуючи групу цих дослідників, варто сказати, що вони досить широко розглядають гендерні питання в політичних, соціальних та економічних сферах як в Україні так і в світі, а також приділяють багато уваги проблемам гендерної рівності в Україні через призму тісного співробітництва нашої країни з Європейським Союзом, а також описуючи найбільш вдалі практики, які використовуються західними країнами в процесі подолання прірви між чоловіками та жінками. Соціологиня Т. Марценюк [42] та соціолог В. Полторак [61] ретельно досліджували соціальні стереотипи та громадську думку, а Г. Бежнар [2] займався проблемами гендерних стереотипів в рекламі.

Серед західних авторів можна виділити статтю Д. Бараколь Піньяно, яка розглядаючи гендерні аспекти гендерної політики Європейського Союзу, також охарактеризувала їх вплив на середовище в Україні, а також виділила наявні проблеми та досягнення до яких ми домоглись з 90-тих років [106]. Також І. Катчановські проаналізував досить повільне просування нашої країни до стандартів гендерної політики, яка на сьогодні існує в європейських країнах [118].

Таким чином, можна сказати, що гендерна проблематика є досліджуваною у наукових колах, що зумовлює необхідність продовжувати дослідження у даній сфері.

Мета цього дослідження є встановлення проблем гендерної рівності / нерівності в сучасному українському соціумі в контексті політики європейської інтеграції.

Виходячи із цієї мети можна визначити такі **завдання роботи**:

- охарактеризувати стан наукової розробки проблеми серед українських та закордонних дослідників, а також джерельну базу, яка використовувалась для дослідження гендерних питань;

- дослідити європейську систему захисту прав людини та визначити роль гендерної рівності в цій системі;

- встановити основні соціологічні підходи до вивчення гендерних стереотипів;

- з'ясувати соціокультурну обумовленість гендерних стереотипів в українському суспільстві;

- охарактеризувати нагальну проблематику з гендерними стереотипами в сучасному українському соціумі;

- провести вторинний аналіз актуальних соціологічних досліджень з питань гендерної рівності та гендерних ролей;

- проаналізувати дані актуальних соціологічних досліджень з тематики сприйняття українцями європейських гендерних цінностей;

- охарактеризувати нормативно-правову базу гендерної політики в Україні крізь призму європейського законодавства.

Об'єктом дослідження є соціальна проблематика гендерної рівності / нерівності.

Предметом дослідження є соціальні проблеми гендерної рівності та нерівності в Україні в контексті політики європейської інтеграції.

Основними **методами дослідження** є системний підхід, критичний і міждисциплінарний підхід до досліджуваної проблеми, конкретно-історичний,

структурно-функціональний та порівняльний аналіз, аналіз документів та соціальної статистики.

Зокрема, конкретно-історичний метод використовуються для дослідження історичного розвитку гендерних проблем в Україні та політики, спрямованої на їх подолання; структурно-функціональний аналіз – з метою дослідження причин виникнення наявних соціальних проблем гендерної нерівності, порівняльний аналіз – для порівняння станів гендерної рівності в Європі та України.

В роботі застосовуються методи емпіричного дослідження, зокрема аналіз документів, а також вторинний аналіз даних соціологічних досліджень.

Наукова новизна роботи вперше у соціології було здійснено комплексний теоретичний та практичний аналіз існуючих в Україні соціальних проблем, що заважають досягненню гендерної рівності, в контексті європейської інтеграції.

Наукові положення, що виносяться на захист та претендують на новизну:

- встановлено основні етапи імплементації в українське законодавство, гендерної політики якої притримується європейський союз, а також надано характеристику результатів цієї політики, результатом чого було виявлено, невеликий вплив на суспільні настрої політики, що проводиться;

- проведено комплексний аналіз сприйняття українцями європейських цінностей та еволюцію цих змін, з використанням причинно-наслідкового аналізу, від економічно-військового становища країни.

Теоретичне значення роботи: в роботі розкриті основи гендерної теорії, проаналізовано причини появи та наслідки гендерних стереотипів, проведено комплексний аналіз гендерних проблем в українському суспільстві, порівняльний аналіз української та європейської гендерної політики.

Практичні результати дослідження можна використовувати при викладанні у закладах вищої освіти таких навчальних дисциплін, як «Соціологія гендеру», «Новітні теорії та концепції мікросоціології». Дані можуть бути використані при написанні студентами рефератів, курсових та дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення роботи доповідались на міжнародній науково-практичній конференції:

- VII Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційне суспільство і природа: вектори взаємовпливу» (м. Кривий Ріг, 24-25 листопада 2022 р). Кривий Ріг, 2022. С.15.

- Сімдесят перші економічно-правові дискусії Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Львів, Україна – м. Переворськ, Польща, 21-22 грудня 2022 р.)Тернопіль, 2022. С.130-132.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота містить 4 рисунки, 9 таблиць, 1 додаток. Загальний обсяг роботи становить 111 сторінки, з них основного тексту – 92 сторінки. Список використаних джерел включає 131 найменування, з них 88 електронних публікацій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

1.1 Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження гендерних питань

Гендерна проблематика почала активно обговорюватись в науковому колі, на початку 80-тих років ХХ століття, увійшовши у науковий дискурс багатьох галузей знання, зокрема соціології, психології, права.

В рамках даної роботи гендерні питання розглядаються в контексті соціологічного підходу соціологів, використану літературу з тематики цього дослідження доцільно класифікувати перш за все за країнознавчим критерієм: роботи представників світової соціології, зокрема гендерної, дослідження сучасних вітчизняних та інших пострадянських авторів.

У. Ліппман став першим соціологом, який дослідив феномен соціального стереотипу та ввів це поняття до наукового дискурсу (у 1922 р.), сформувавши загальну концепцію, в якій роль стереотипів полягає в необхідності спрощення власного сприйняття різних соціальних явищ, а також розглянув процес формування стереотипів, які зумовлені соціальними, політичними та економічними чинниками [39, с. 228-375], що доводить думку про те, що стереотипи різняться за своїм складом та «потужністю» в різних країнах. Заслугою Г. Теджфела стало виявлення ролі каузальної атрибуції (пояснення людиною причин своєї чи чужої поведінки) як одного з механізмів формування стереотипів, а також закономірностей зворотного впливу стереотипів на ці процеси. Крім того, Г. Теджфел виділив функції стереотипів не тільки на індивідуальному, а й на груповому рівні, що сприяло розвитку теорії соціального стереотипу [127, с. 440-463].

Необхідно згадати також дослідження Дж. Міда, який сформував теорію соціальних ролей, які загалом і є наслідками стереотипізації. Саме згідно цим ролям й існує проблема розділення жіночих та чоловічих обов'язків чи рис характеру, і саме за належністю до певної ролі людина вивчає стандарти власної поведінки, та приналежності себе до певної групи осіб. Даний теоретик сформував уявлення про соціальні ролі як основний інструмент адаптації людини до життя в суспільстві [120, с. 36-42].

На пострадянському просторі проблематикою соціального сприйняття, зокрема й соціальних стереотипів, плідно займався В. Ядов [56, с.214-218]. Він розглядав стереотипи як продукти соціального середовища та соціального сприйняття та підкреслював їх високу стійкість.

Щодо національних стереотипів, то вони стали об'єктом вивчення відносно нещодавно, після того, як було знято ідеологічну заборону на етнопсихологічні дослідження. Наприклад, соціолог О.О Бодальов, який також розглядав теорію стереотипів, та загалом цей феномен як необхідних і невід'ємний, оскільки саме за допомогою них в суспільстві формується система сприйняття однією людиною іншої, а також формування у людей соціальних еталонів, які так чи інакше зумовлюють сегрегацію чоловіків та жінок в суспільстві [4, с. 44]. Дослідник Н.П. Шихирьова, який дотримується в своїй роботі про стереотипи, багато в чому спирається на У. Ліппмана, в той же час також просуває власне бачення функцій стереотипів, знаходячи в них як позитивні так і негативні сторони, а також в своїй роботі приходить до висновку, що вони є невід'ємним результатом життя в суспільстві, яке закріплюється під час формування особистості її навколишнім середовищем [103, с.197-200].

Самі ж теорії гендеру в більшості були сформульовані представниками західної науки. Зокрема, серед монографій можна виділити праці К. Хорні, яка, як і багато інших дослідників, відкинула твердження про те, що саме біологічні чинники зумовлюють розділення за гендером та необхідність розділяти людей не

за їх професійними та особистими якостями, а за біологічними чинниками [97, с.15-19]. Цінною є робота Р. Інглхарта, який досліджував близькість країн одна до одної з огляду на людські цінності в перелік яких також входить і питання гендерної рівності, а також зміни в сучасному світі, які відбуваються в тому числі і з огляду на рух всіх країн до гендерної рівності [25, с.347].

Важливим джерелом отримання інформації для цього дослідження стала робота Л. Малес [41, с.47-52], яка охарактеризувала основні теорії гендерну, її історичну еволюцію, а також економічні чинники погіршення чи поліпшення ситуації в тих чи інших країнах, а також проаналізувала найбільш популярні теорії гендеру та стереотипізації, що були використані автором в цьому дослідженні.

Серед українських дослідників чільне місце у характеристиці гендерної політики в Україні, а також впливу на її творення розширення тісних зв'язків з Європейським Союзом, варто виділити Т. Марценюк [42, с.12-13], А. Мішина [49, с.18-20], О. Блінову [3, с. 108-110], В. Москаленко [50, с. 447-480]. Характеризуючи групу цих дослідників варто сказати, що вони досить широко розглядають гендерні питання як в Україні так і в світі, в політичних, соціальних та економічних сферах, а також приділяють багато уваги проблемам гендерної рівності в Україні через призму тісного співробітництва нашої країни з Європейським Союзом, а також описуючи найбільш вдалі практики, які використовуються західними країнами в процесі подолання прірви між чоловіками та жінками. Соціологиня Т. Марценюк [43, с.5-9] та соціолог В. Полторак [61, с.118-121] ретельно досліджували соціальні стереотипи та громадську думку, а Г. Бежнар [3, с.3-6] займався проблемами гендерних стереотипів в рекламі. Дослідники В. Демченко та О. Ломакіна в своїй роботі характеризували кореляцію гендерних стереотипів та проблем домашнього насильства в нашій країні, а також розкривали в своїх роботах можливі рішення, для подолання стереотипів в сучасному українському суспільстві [15].

Т. Рябова в руслі аналізу гендерних стереотипів доводить думку про те, що вони не тільки ментально закріплюють гендерну нерівність, проте й виправдовують його, вона характеризує цю проблеми як наслідок легітимізації патріархальної влади, тобто позиціонування чоловіків, як єдиних хто може брати відповідальність за прийняття важливих політичних рішень, що на сьогоднішній день призвело до утворення багатьох гендерних стереотипів, та вплинуло на всі сфери життя суспільства [81, с. 135-139].

В цьому дослідженні також було використано роботу Н. Курваської, в якій з психологічної точки зору було розглянуто проблему гендерних стереотипів, як джерела гендерної дискримінації, що пронизує всі сфери соціального та професійного життя українців, історичне та психологічне підґрунтя утвердження цих стереотипів, а також проводила паралелі з найближчими до нас країнами, та наявним станом проблем в них [38, с. 55-59].

Серед використаних в цій роботі матеріалів можна особливо виділити статтю Д. Бараколь Піньяно, яка, розглядаючи гендерні аспекти гендерної політики Європейського Союзу, також охарактеризувала їх вплив на український соціум, виділивши як наявні проблеми, так і досягнення, які здобула Україна на шляху їх подолання [106, с. 12-25].

П. Кубчик проаналізував вплив ЄС на нашу країну після Помаранчевої революції, роблячи висновок про досить повільне просування України до стандартів гендерної політики, яка на сьогодні існує в європейських країнах, а також на політику, що проводилась Європейським Союзом в Україні з моменту здобуття нашої держави незалежності й до 2007 року. [118, с.1-23].

Характеризуючи джерельну базу дослідження, варто також розділити на певні групи. Це, зокрема, публікації ЗМІ, в яких висвітлюється співробітництво та його перспективи України з Європейським Союзом, також Закони України, що доводять активні зрушення на шляху до європейської гендерної політики, звіти соціологічних агентств, а також національних соціологічних організацій, що

проводять дослідження, щодо гендерної рівності / нерівності в нашій та європейській країнах.

В Україні, досить часто публікуються соціологічні відомості щодо участі жінок в політичному, економічному та військовому життя [7], а також статистику щодо домашнього насильства[83]. Більшість інформації з закордонних ЗМІ, що використовувалися в даній роботі, була присвячена, захисту прав людини в Україні та Європі [104], перспективі та наявним результатам зміни гендерної політики України [108], в Європейський Союз.

Окрему групу в рамках джерельної бази даної роботи становлять норми міжнародного права, міжнародні договори та угоди, закони України, що стосуються гендерних питань; тут можна відзначити конвенції ООН [48], угоди, що були підписані з ЄС [96], а також ті, що були підписані на основі рекомендацій цієї організації [6Г].

Проте найважливішою джерельною базою в цьому дослідженні стали соціологічні звіти міжнародних та українських агентств, зокрема Київського міжнародного інституту соціології, регіонального офісу агентства UNFPA в Україні [86],[19], соціологічної групи «Рейтинг» [11],[78], Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» [25]. Серед закордонних соціологічних досліджень, варто виділити наступні інституції: фонд Фрідріха Еберта[109], Свобарометр[116], дослідження Світового економічного форуму[117], а також Всесвітня асоціація дослідження цінностей [1, 217 с.]. Також використовувалися дані Державної служби статистики України [85].

Таким чином, можна стверджувати, що існує широкий комплекс джерел та літератури, перелік яких складається як з українських так і з закордонних ресурсів, обробка яких є цілком достатній для повного та об'єктивного дослідження соціальних проблем гендерної рівності в українському суспільстві в контексті євроінтеграції. Саме ця джерельна база надає можливість комплексно розглянути

як теоретичні основи теорії гендеру, так і практичну реалізацію гендерних практик в суспільному житті нашої країни.

1.2. Гендерна рівність в контексті політики європейської системи захисту прав людини

Європейський Союз є однією з найвідоміших регіональних організацій у світі. Політична та економічна інтеграція в рамках ЄС стала прикладом для багатьох інших подібних організацій, а також взірцем для впровадження демократичних стандартів навіть у інших регіонах світу.

Хоча ЄС спочатку був суто економічним союзом, він поступово перетворився на організацію, що охоплює багато сфер політики, включаючи клімат, навколишнє середовище та здоров'я, зовнішні відносини та безпеку, а також правосуддя та міграцію. Крім розширення своєї діяльності на різні сфери політики, ЄС все більше інвестує в просування та захист прав людини як усередині національних країн, так і у світі. Зміна назви з Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) на Європейський Союз (ЄС) у 1993 році відображає цю зміну та розширення фокусу політики організації з лише економічної співпраці на політичну інтеграцію та розширення прав людини.

Ці зміни в прихильності до демократії та прав людини можна простежити з кінця холодної війни. Відтоді зросли очікування, зобов'язання та відкриті дебати щодо просування цих ідей на всіх рівнях ЄС. Інтеграція прав людини та демократичних принципів у його зовнішню політику була сформульована в 1993 році в Договорі про Європейський Союз, де Спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗББ), зазначена в договорі, має головну мету «розвиток і зміцнення демократії та правління права та поваги до прав людини та основних свобод» [18]. На саміті лідерів ЄС у Копенгагені 1993 року було проголошено, що «стабільність інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та

повагу до меншин і заохочення меншин» є першим критерієм, якому повинні відповідати країни, які прагнуть стати членом ЄС [104].

Після Копенгагенської декларації [113] Європейська комісія заявила, що зобов'язання поважати, заохочувати та захищати демократичні принципи та права людини є важливим елементом угод співтовариства з третіми країнами і що прогрес у захисті права людини, належне врядування та демократизація розглядаються як фундаментальні для стратегій зменшення бідності та сталого розвитку. Стаття 6 Амстердамського договору 1999 року підтверджує, що ЄС «засновано на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та основних свобод і верховенства права, принципах, які є спільними для держав-членів»; тоді як стаття 49 знову підкреслює прихильність цим принципам, вимагаючи, щоб країни-кандидати також їх поважали. Так, Амстердамський договір 1997 року вимагав від усіх держав-членів сприяти рівності між жінками та чоловіками в усіх видах діяльності ЄС [129].

З середини 1990-х років багато держав-членів використовували стратегії впровадження гендерної рівності в рамках своїх зусиль щодо сприяння гендерній рівності.

В контексті дотримання та захисту прав людей Європейський Союз імплементує в своє законодавство такі поняття як рівність та заборона дискримінації саме в гендерному аспекті; в рамках дотримання цих концепцій ЄС часто використовує Європейський суд та Європейський суд з прав людини, допомагає країнам-членам імплементувати та правильно розуміти основні концепції законодавства щодо гендерної рівності, за допомогою консультацій, які проводяться.

Отже, можна стверджувати, що Європейський Союз приділяє багато часу захисту правам людей, а також гендерній рівності, яка стала однією з найважливіших повісток століття, для чого було розроблено міцну правову базу, яка корелює зі стандартами прав людини, розробленими у нормативних

документах ООН. Серед останніх – Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [48]. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [47].

Наведемо також міжнародні угоди, що приділяють особливу увагу зменшенню дискримінації та дотримання рівності: Конвенція про політичні права жінок 1953 р. [32], Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [30] та Конвенція про права дитини 1989 р. [32]. Також варто відзначити договори, що були прийняті в рамках Міжнародних організації праці, що також засуджують дискримінацію, а саме Конвенція про рівну винагороду 1951 року [34] і Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 року [31].

Тож, сьогодні основними цінностями ЄС, закріпленими в договорах ЄС та законодавчій базі, є людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага до прав людини.

Поворотним моментом для позиції ЄС щодо прав людини стало прийняття Лісабонського договору [130], який набув чинності в грудні 2009 року, та надав юридичну силу Хартії основних прав ЄС, яка була оприлюднена в 2000 році. Ця Хартія ЄС містить основні положення про інструментом, які керує діями ЄС у цій сфері. Саме Хартія забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою включаючи стать та визначає право на гендерну рівність у всіх сферах та необхідність активних дій для її просування серед країн учасниць, також стаття 23 Хартії ЄС визначає, що «Рівність між чоловіками та жінками має бути забезпечена в усіх сферах, включаючи зайнятість, роботу та оплату праці. Принцип рівності не повинен перешкоджати збереженню або прийняттю заходів, що передбачають особливі переваги на користь недостатньо представленої статі» [96]. Догові, підписаний в Лісабоні, ще раз підтвердив важливість гендерної рівності, що в ньому визначається однією зі спільних цінностей, та саме в цьому документі гендерна рівність стає одним з основних критеріїв для визначення того, чи може європейська держава бути кандидатом на вступ. Таким чином, Лісабонський

договір чітко повторює обов'язок забезпечення гендерної рівності як для Союзу, так і для держав-членів.

Важливим документом в питанні дотримання прав людини та гендерної рівності стало також підписання Європейської конвенції з прав людини [20], в якому також було представлено позицію, щодо надання однакових прав і свобод людям незалежно від їх раси, мови, релігії, політичний чи національних переконань, соціального походження, а також гендеру. Також, Європейська конвенція започатковує Європейський суд з прав людини, та основні повноваження в цій сфері, а також юрисдикцію суду.

Наступним етапом, що засвідчив прихильність Європейського Союзу до дотримання прав людей, та їх рівності стало підписання Стратегія рівності жінок і чоловіків 2010-2015 р. [125], які затверджували необхідність забезпечення:

- рівних економічних можливостей для жінок і чоловіків
- рівну оплату праці
- рівність у прийнятті рішень
- гідність, добросовісність та припинення гендерного насильства
- просування гендерної рівності за межами ЄС
- «горизонтальні питання».

Окремим документом, що має на меті налагодити балансу між роботою та особистим життям, був запроваджений в 2015 році та стосувався відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Його законодавчі норми включають модернізацію існуючого закону ЄС про відпустку по догляду за дитиною та встановлення загальноєвропейських прав на відпустку для опікунів і батьків, оплату під час відпустки та гнучкі умови праці для батьків і опікунів [111]. Відповідні заходи включають також підтримку доступного догляду за дітьми в ЄС: так на засіданні Європейської Ради в Барселоні в 2002 році лідери ЄС розглянули проблему забезпечення дитячими закладами з метою підвищення рівня зайнятості серед батьків. ЄС також стимулює своїх країн-членів ініціювати просвітницькі

кампанії для чоловіків, аби закликати їх розділити відповідальність по догляду за дітьми [107].

Що стосується насильства щодо жінок, то ЄС підписав Стамбульську конвенцію в 2017 році [35]. Крім того, Комісія дослідила громадську думку та провела 12-місячну кампанію у рамках регулярних опитувань громадської думки - Євробарометр в 2017 році [124], а згодом було прийнято рішення провести з профілактичною кампанію під назвою «NON.NO.NEIN» з фінансуванням у розмірі 15 мільйонів євро для низових проектів національних органів влади та неурядових організацій. Ініціатива Spotlight, започаткована спільно з ООН для боротьби з усіма формами насильства щодо жінок і дівчат у всьому світі, тривала з 2017 по 2023 рік і мала початкові інвестиції в розмірі 500 мільйонів євро, основним вкладником яких є як раз ЄС [123, с. 2-6].

В освітній сфері ЄС започаткував освітні програми «Сократ» та тренінгову програму «Леонардо да Вінчі», які мають на державній основі встановлювати рівні можливості в здобутті кваліфікованої освіти для чоловіків та жінок, а також збалансувати окремі сфери освіти, що також впливає на сегрегацію праці. Держави-учасниці також активно закликають жінок до STEM освіти, так організацією було поставлено за мету до 2010 року, збільшити кількість жінок-випускниць в області математики науки та технології до 15% [126, с. 618-620].

Одним з останніх документів, що мала на меті забезпечити гендерну рівність, стала «Стратегія гендерної рівності ЄС на 2020-2025 рр. Вона представляє політичні цілі та дії, спрямовані на досягнення суттєвого прогресу на шляху до гендерної рівності до 2025 р. [105]. Головна мета даної Стратегії полягає в тому, щоб мати Союз, де жінки та чоловіки, дівчата та хлопці можуть вільно йти обраним шляхом у життя і мати рівні можливості. У Стратегії використовується подвійний підхід, згідно з яким гендерний мейнстрімінг поєднується з іншими цільовими діями, тоді як міжсекціональність залишається горизонтальним принципом її реалізації.

Основними принципами цієї стратегії є:

- Припинення гендерного насильства;
- Виклик гендерним стереотипам;
- Усунення гендерного розриву на ринку праці;
- Досягнення рівної участі в різних секторах;
- Усування гендерного розриву у оплаті праці та пенсіях;
- Усування гендерного розриву у догляді;
- Досягнення гендерного балансу в прийнятті рішень і політиці.

Варто також, сказати про рівень підтримки який ми можемо побачити в країнах-членах ЄС, щодо гендерної політики, що проводиться, так згідно з опитуваннями, переважна більшість європейців вважає, що просування гендерної рівності є важливим для справедливого та демократичного суспільства (91%), для економіки (87%) і для них особисто (84%) (Євробарометр 465 за 2017 рік). Порівняльне опитування Євробарометра про «сприйняття та очікування» громадян, проведене для Європейського парламенту в 2016 і 2018 роках, показує, що частка громадян ЄС, які хотіли б, щоб ЄС більше втручався в цю сферу політики, зросла з 55% до 65%. Існують деякі значні відмінності між державами-членами. Найсильніша підтримка посилення дій ЄС зафіксована в Іспанії (86 %), Португалії (85%) і на Кіпрі (82%). Найслабшу підтримку більших дій ЄС висловлюють громадяни Латвії (37%) та Естонії (32%), які, як варто зазначити, як і Україна, є посткомуністичними державами [124].

Таким чином, в ЄС існує об'єднаний інтерес до просування демократії, належного управління та прав людини у спосіб, пов'язаний із питаннями безпеки, розширення, технічної співпраці, зменшення бідності та Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ). Окрім Цілей сталого розвитку, є спеціальної угоди, що містить 17 глобальних цілей, п'ятою з яких є гендерна рівність.

Європейський Союз також ратифікував інші міжнародні угоди, що мають на меті дотримання гендерної рівності по всьому світу, яка можна заказати є основою

дотримання прав людини на сьогодні, а також проводить широку гендерну політику у країнах-членах, що охоплює всі соціально-значущі області, для того, аби у найбільш швидкий термін досягти гендерного балансу в них.

1.3. Соціологічні підходи до вивчення гендерних стереотипів

Гендерні стереотипи базовані на соціально-конструктивістських методологічних засадах того, що гендерні відносини – це відносини влади, які містять нерівності, що «вбудовані» у соціальні інститути. Саме вони, на думку багатьох дослідників, найбільше впливають на те що проблему нерівності, між чоловіками та жінками, які ми можемо бачити в усіх сферах життя, та майже в будь-якому суспільстві.

Тож, аби визначити можливості боротьби з гендерною нерівністю, необхідно дослідити стереотип як головного елементу, що детермінує процес функціонування соціальної групи або їх сукупності.

Стереотип – це широко поширений, фіксований і спрощений образ або уявлення про певний тип людини або речі. Стереотипи за своєю суттю не є позитивними чи негативними, але можуть розчарувати тих, хто їм надто відданий та перетворюється на їх заручника.

Система стереотипів є соціальною реальністю. Окрім цього важливим є те, що стереотип використовуються як соціальний інструмент для захисту цінностей, норм, прав, позицій особистості та суспільства в якому особистість проживає, таким чином стереотипи можуть набути тих самих властивостей як і моральні правила, а подекуди і закони [5]. В багатьох суспільствах досі існує поняття «табу», як щось що заборонене не за рахунок певних законів чи релігійних кодексів, а за рахунок стереотипів, що багато поколінь існують в певному суспільстві, родині, племені.

З іншого боку, стереотипи набувають нового значення у добу переходу до інформаційного суспільства. Звісно, в епоху, коли ЗМІ та Інтернет відіграють надзвичайно важливу роль в житті суспільства (як позитивну, так і негативну), саме вони безпосередньо формують величезну кількість стереотипів у нашій свідомості, останнім часом особливо актуальні візуальні стереотипи, які швидше формуються і складніше викорінюються, так як те, що ми бачимо своїми очима здається нам дійсністю [9, с. 12-18].

Загалом, феномен стереотипу є міждисциплінарним поняттям: ним цікавляться науковці, які займаються науковою діяльністю в області філософії, соціології, психології, публік рілейшнз, журналістики, лінгвістики, менеджменту. Оскільки соціальні стереотипи є соціальним феноменом, то практичне завдання їх дослідження полягає у визначенні впливу або його обмеженості щодо суспільних відносин.

Авторів теорії соціальних стереотипів можна поділити за підходами, які вони застосовували для пояснення феномену. Так, наприклад, У. Ліппман, який ввів термін «стереотипи» у науковий дискурс, вважав цей феномен можна співвідносити з феноменом громадської думки як такої, коли обидва ці явища взаємозалежні один з іншим і впливають один на одного [39, с. 120-144]. Він вважав, що основна роль стереотипу полягає в необхідному структуруванні та схематизації уявлень про світ, що є навколо людини, а також необхідності людини сформувати певну «картину світу», аби спростити власне сприйняття різних соціальних явищ, тощо.

Загалом, згідно з У. Ліппманом, можна вивести таке визначення: стереотип – це прийнятий в історичній спільності зразок сприйняття, фільтрації, інтерпретації інформації при розпізнаванні та впізнанні навколишнього світу.

Таким чином, саме У. Ліппман розглядав стереотипи з соціокультурної позиції, і вважав, що вони зароджуються в контексті впливу соціальної комунікації, і його підхід можна позначити як соціально-комунікативний.

Соціально-психологічний підхід характерний для бачення стереотипів Г. Олпортом. Він стверджував, що стереотип «виступає раціоналізацією несвідомих імпульсів, що у основі виборчої перцепції (*perception* – сприйняття), що розмежовує референтні групи на «ми» / «вони» і дозволяє відтворити узагальнений образ контрагента комунікації як «хорошого» чи «поганого». За Г. Олпортом, стереотип – це не твердо закріплене твердження, як в У. Ліпманна, а лише прилаштовується до переважаючої думки чи забобону, а також вимогам які ставить та чи інша ситуація. Також, він відмічає значний вплив саме соціокультурних факторів на ці явища, і таким чином можуть змінюватись під впливом соціальних, економічних та особистісних факторів [56, с. 247-358].

Дослідник стверджує що стереотипи можна змінити, чи «прибрати» за допомогою навчання, до якого можна віднести як шкільне, так і навчання у більш старшому віці, яке будується на самоосвіті, оскільки чим більшим є рівень розвитку суспільства, тим більше зростає потреба в навчанні, що і трапилось в ХХІ столітті, коли ми ввійшли в цифрову епоху, і стало зрозуміло що стереотипність мислення людей знизилась, як в гендерному контексті, так і в контексті рівності людей загалом. Це має значення й для боротьби з неконструктивними гендерними стереотипами.

Також, можна виокремити психодинамічний підхід, який об'єднує дослідників, які зосереджуються на міжгрупових відносинах і упередженнях, вважаючи, що саме останні існують для інтеграції людини в суспільстві, наслідком чого стало виникнення стереотипів. Можна виділити дві форми психодинамічної орієнтації: психоаналітичний редукціонізм і психосоціальні теорії упереджень.

Одним з перших соціологів, які глибоко дослідив це в руслі даного підходу, був Г. Таджфел. Хоча після Другої світової війни прийнята точка зору полягала в тому, що упередженість властива лише певним типам особистості (наприклад, авторитарна особистість), але Г.Таджфел просував ту точку зору, що упередженість є властивістю, притаманною всім, і присвятив своє життя

з'ясуванню того, чому ми всі використовуємо або маємо стереотипи та упередження [127, с. 342-366].

Важливу роль в дослідженні стереотипів відіграли дослідження Г. Міда, який сформував теорію «соціальних ролей» які є і певним наслідком стереотипів, і роль в такому випадку є соціально санкціонованим та соціально важлива функція особистості, яка виконується як виконується відповідно до загальноприйнятих соціальних стандартів. З погляду прихильників теорії ролей (Г. Мід, Я. Морено, Р. Лінтон), кожна особистість – це сукупність ролей. Будь-яка людина об'єднує більшу чи меншу кількість ролей. З огляду на контекст гендерної стереотипізації, гендерні ролі є досить важливими оскільки саме за ними, ми розглядаємо жінку як мати та берегиню домашнього вогнища, а чоловіка як захисника, до того ж варто зазначити, що ролі як і стереотипи є повністю ідентичними в тому чи іншому суспільстві, і можуть дещо відрізнятись в різних країнах, чи релігійних громадах [120, с.198].

Сучасний дослідник А.А.Бодальов, також розглядаючи стереотипи як системи сприйняття однією людиною іншої, вважав, що система ролей, формуючись у суспільстві, створюють «еталони» ролей та обов'язкових її атрибутів. Дослідник вважав, що «у людей, що живуть в одному суспільстві, уявлення про зміст і форму дій носія даної ролі може стати і стає настільки міцним, що вони за окремими компонентами поведінки та образу людини з більшою впевненістю припускають, носієм якої ролі в даному випадку є ця людина, і що він у цій обстановці робитиме далі. Таким чином, зазначаючи, що роль сприймається як стереотипний ряд заучених дій, що відтворюються у соціальній ситуації, зокрема у ситуації взаємодії людей один з одним» [4, с.214-216].

З погляду американського соціального психолога Т. Шибутані, стереотип – це «популярне поняття, що означає приблизне угруповання людей з погляду якогось легко помітного ознаки, підтримуване поширеними уявленнями щодо властивостей цих людей». Вчений вважає, що соціальні стереотипи формуються у

вигляді виділення найяскравіших форм поведінки групи людей, класифікованих певним чином, і стверджував, що виживають ті стереотипи, які підтверджуються реальністю. На ступінь їхньої стійкості впливає узгодженість із уявленнями інших людей. Ті, хто поєднується в один стереотип, часто самі себе ідентифікують одна з одною як істоти одного роду [101, с.78-82].

Соціальні психологи А. Адлер, Е. Фромм, Д. Хорні, пов'язують процеси персоніфікації з процесами стереотипізації. Вони стверджують, що персоніфікації – це індивідуальний образ самого себе чи іншого. Він представляє комплекс почуттів, відносин, уявлень, що виникають з урахуванням досвіду, що з задоволенням потреб чи тривогою. Вчені відзначають, що образи, що виникли в голові людини, не завжди відповідають реальності. Спочатку образи формуються для побудови відносин у цілком ізольованій міжособистісній ситуації, але, якимось сформовані, зазвичай закріплюються та впливають на ставлення до інших людей. Виходячи з цього, вчені вважають, що персоніфікації, які розділяють багато людей, називаються стереотипами. Під стереотипами вчені розуміють «уявлення, з приводу яких існує однотайність, тобто ідеї, які набули широкого поширення в суспільстві і передаються з покоління в покоління» [50, с. 359-365].

Аналогічно, на думку соціального психолога Р. Таджурі, стереотип – це «схильність суб'єкта, що сприймає, легко і швидко укласти сприймається людини в певні категорії в залежності від її віку, статі, етнічної приналежності, національності та професії і тим самим приписувати їй якості, які вважаються типовими для людей цієї категорії» [79, с.130-137].

Таким чином, можна визначити, що на велику кількість визначень, що були описані вище, вони несуть в собі одну й ту ж саме думку: стереотипи з'являються на основі укоріненого досвіду, який сформувався в рамках тієї чи іншої групи, в результаті якого в певній особі було визначено найяскравішу рису чи образ поведінки, і ця риса зазвичай закріплюється за допомогою соціокультурного середовища, в якому соціалізується й діє людина.

Стереотипізація як явище, існує в усіх сферах життя людини, і з'являється навіть по відношенню до самого себе, в процесі виділення найяскравіших власних якостей, які визначає сама людина чи група людей навколо неї, а також наділяє певні «класи» осіб тими чи іншими якостями, таким чином і з'являються гендерні, расові чи професійні стереотипи в нашому суспільстві. Проте, окрім виявлення процесу утворення стереотипів в суспільстві, варто також сказати, як саме стереотипи впливають на суспільство в якому ми живемо.

Так наприклад, дослідник П.Н. Шихерев визначив перелік наступних основні функцій стереотипів:

- Когнітивна – стереотип як частина пізнавального процесу, носій знань;
- Афективна – стереотип як частина емоційно-оціночного процесу;
- Соціально-психологічна – стереотип як елемент, що допомагає співвідносити образ людини відносно її соціальної групи;
- Соціальна – стереотип як елемент, що бере участь у функціонуванні соціальних груп [103, с. 170-184].

З першого погляду функції, які виконують стереотипи, є позитивними, адже дають людині можливості швидко орієнтуватись у швидкоплинному світі, переймати колективний досвід предків. Але, виступаючи засобом організації та передачі людського досвіду, вони такою стають «в'язницею» для людей, які бажають змінити звичну для себе життєдіяльність. Пояснити явище стереотипізації, можна за допомогою наприклад казок, які є певним засобом передачі інформації від тих то жив на певній території, до людей, які живуть зараз. Казки певним чином поділяють світ на «чорне та біле», і на певному етапі розвитку як людства так і окремої особистості, це є дуже важливим, допомагаючи людям орієнтуватись в незвичайних для неї ситуаціях, проте аби жити повноцінним життям людині необхідно збагнути, що світ не можна поділити на лише погане та гарне. Так само, на думку автора даної роботи, працюють і стереотипи, звикаючи до них з дитинства людину дуже важко зрозуміти, що твердження в яких вона

зростала не є чимось більшим за «шаблон», до якого людина намагалась пристосувати своє життя та всіх хто її оточує.

Стає зрозумілим, що стереотип, як і будь-який інший феномен, що існує в людському житті несе не лише позитивні функції, але й негативні. Так само і самі стереотипи можна поділити на позитивні та негативні. Так, наприклад, позитивні стереотипи це ті що приписують групі сприятливу характеристику, в контексті нашого дослідження доцільним прикладом стало б твердження про те, що жінки на відміну від чоловіків мають більше терпіння. Негативним стереотипом за тим самим принципом є те, що жінки є нелогічними, чи по своїй емоційній природі не можуть приймати раціональні рішення. Проте, і позитивні і негативні стереотипи мають свій позитивні й негативні функції, в психологічних (особистісних) та соціальних (міжособистісних) сферах.

Позитивними вимірами згаданих функцій стереотипів можна назвати:

- Афективна функція - об'єктивно необхідною і корисною психологічною функцією стереотипізації з часів У. Ліппмана вважалось спрощення і систематизація чисельної, складної інформації, яку одержує людина з навколишнього середовища. Так, прихильники теорії «заощадження зусиль» головну функцію стереотипізації бачать у забезпеченні індивідів максимумом інформації при мінімальному інтелектуальному зусиллі.

- Когнітивна функція – тут згаданий британський психолог Г. Теджфел [127, с.89] особливо підкреслював, що стереотипи здатні захистити не тільки цінності індивіда, але і соціальну ідентичність, створюючи і підтримуючи впорядковану, «тверду» картину світу, до якої легко пристосовувати звички, смаки, здібності, прагнення і надії. Сукупність стереотипних уявлень може давати незакінчену, неточну, картину світу, але вона відображає світ, до якого людина пристосувалася.

- Соціальна функція – дає можливість особі знайти людей, схожих на неї, сформувати групу в якій є буде легше пізнавати світ та з якою вона може

обмінюватись думками та досвідом. В якості основних соціально-психологічних функцій стереотипізації слід розглядати міжгрупову диференціацію, або оцінювальне порівняння, найчастіше на користь власної групи, і здійснюване за її допомогою підтримання позитивної соціальної ідентичності.

В той же ті ж часі інші виміри цих же функцій можна розцінювати як негативні:

- Афективна функція – стереотипи досить часто завантажені помилковими знаннями, які ґрунтуються на досвіді інших людей. У другій половині минулого сторіччя науковцем О. Клайнбергом була висунута теорія про «зерно істини», як підтвердження того, що стереотипи завантажені більш хибними поняттями, аніж істинними [56, с. 125-127]. Хибне уявлення, може бути нав'язано ЗМІ – як формою пропаганди, що використовують певні еліти аби досягти бажаного. Так, наприклад стереотипи про азіатів, що є найуспішнішими та найрозумнішими з усіх меншин, що проживали в середині ХХ століття в Америці, висунутий владними колами США, яким було необхідно інтегрувати азіатів в американське суспільство;

- Когнітивна функція – спрощення соціальної інформації, при використанні його певним індивідом в процесі міжособистісного спілкування з іншим, адже при відсутності інформації про людини, чи небажанні дізнаватись цю інформацію, для власного спрощення людина накладає на іншу особистість «шаблон», який базується на расі, статі, соціальному положенні, вигляді іншої особи, подекуди не дозволяючи собі чи іншій особі змінити цю думку, що призводить до поширення стереотипів, формує чи підтримує певну традицію, яка є образливою та шкідливою для певної людини, групи чи цілого суспільства; захист індивіда від руйнування його цінностей, робить майже неможливим руйнування шаблону чи стереотипу, та свідомо чи несвідоме уникає відомостей, які вносять дисонанс в систему установок і стереотипів людей. У той же час вони активно шукають відомості, що підтримують їх позиції, і будь-яку неоднозначну

інформацію тлумачать на користь власних усталених, часом помилкових, поглядів;

- Соціально-психологічна функція – стереотипи збільшують кордони не лише між окремими особами, але також і групами чи навіть країнами; стереотипи можуть ставати навіть фактором громадянської війни, міжплемінної ворожнечі чи у протистояння певних груп людей в політичному, соціальному житті держави, що не дає суспільствам, країнам і навіть міжнародними системам рухатись до зменшення національної ворожнечі та житті в злагоді; вкорінення стереотипів в житті особистості та суспільства, як вже було сказано призводить до сегрегації груп, проте не менший вплив стереотипи також мають і на життя окремої людини, а неможливість чи небажання людини підлаштуватись під певний шаблон робить людину аутсайдером, що зазвичай стає негативним як для життя цієї людини так і для добробуту суспільства в якому вона проживає. Історія знає чимало випадків, коли аутсайдери ставали злочинцями, вбивствами чи тиранами, оскільки стереотипи досить негативно впливають на здатність людей бути толерантними до тих хто виходить поза рамки шаблонів.

В той же час, людина чи група людей, що постійно страждає від негативної стереотипізації, може втомитись робити спроби змінити думку про себе, а навпаки перейняти негативні характеристики. Таке явище, навіть отримало назву «стереотипної загрози», результатом цього явища можуть стати як різного роду загрози для суспільства[98, с. 78].

Кажучи про гендерні стереотипи загалом, спершу за все варто знову відмітити, що соціологи, як і представники інших гуманітарних наук, визначають велику різницю між гендером та статтю, визначаючи останню як певні біологічні та фізіологічні речі, які відрізняють чоловіка від жінки, в той же час поняття гендеру є більш «гнучким» та може також ґрунтуватись на біологічними особливостях людини, а більше формується під впливом соціальних категоріями.

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що соціальний стереотип це суспільний феномен, який не пояснюється лише моральними чи аксіологічними категоріями, це складний продукт людської свідомості, який має на мені спрощення складних соціальних явищ і предметів. Він потребує додаткового наукового вивчення, бо має здатність як консолідувати суспільні групи, так і ставати причиною конфліктів. Недостатньо дослідженою є проблема зміни та руйнування стереотипів, хоча відомо, що вони все ж таки здатні до змін, перетворень, а от за яких умов і як це прослідкувати все ще залишається відкритим питанням. Тобто, факт залишається фактом: всі ми живемо у реальності наших стереотипів.

Тож, в цьому розділі роботи було досліджено праці відомих соціологів: хтось з них розглядав стереотипи, як психологічний феномен, хтось як соціокультурний, – проте всі вони погодилися, що вони мають як позитивні так і негативні функції, що в тому числі породжують й гендерну нерівність, а також доходять думки про те, що лише розвиток економічних та духовний суспільств, може зрештою посприяти усуненню цієї проблеми.

Висновки до першого розділу

В цьому розділі роботи було сформовано основні теоретичні засади, які автор планує використовувати у наступних розділах для того, аби пояснити соціальні проблеми рівності та нерівності в Україні в контексті політики європейської інтеграції.

Перш за все автором, було ретельно проаналізовано основну джерельну базу, яка послугувала основою для цього дослідження, а саме це законодавчі акти, публікації ЗМІ, результати опитувань від відомих соціологічних фондів, саме опрацювання усіх цих джерел надає змогу комплексно розглянути питання гендерної нерівності, як в Україні так і в Європейському Союзі, а також зрозуміти, чим саме пояснюються існуючі проблеми України в цій сфері.

Це дослідження було розширено також і на дослідження еволюції, яку пройшов Європейський Союз в своєму прагненні захистити права людини, до цілеспрямованого впровадження гендерної політики, а також пояснена необхідність до цього, яка впливає як з соціальних так і економічних плюсів, які може отримати будь-яке суспільство при повноцінному залучені жіночого капіталу до всіх сфер суспільного життя.

Аби повніше розкрити гендерну проблематику, було розглянуто найголовніші підходи до розуміння соціологами та соціальними психологами питання гендерної стереотипізації, що зумовлює постановку питання про подолання вагомих першопричин гендерної нерівності.

РОЗДІЛ 2

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

2.1. Гендерні стереотипи та їх соціокультурне обумовлення

Гендерна сфера є однією з багатьох областей людського життя, де існує дуже багато стереотипів. Тут вони ґрунтуються на широкому узагальненні щодо характеристик або ролей, які повинні мати чоловіки та жінки. Таким чином, будь-які припущення або узагальнення, зроблені про людей через те, що вони є чоловіком або жінкою, підпадають під визначення гендерних стереотипів. Гендерні стереотипи – це засвоєна поведінка, а не та з якою люди народжуються. Діти формують гендерні стереотипи та розуміння гендерних ролей на основі того, що вони бачать і чують у своїх домівках та в світі в цілому [79, с. 132-133].

Розгляд гендерних стереотипів через призму соціокультурних характеристик стає необхідним, через те, що питання статі та гендеру нерозривно пов'язане з культурою, а соціально сконструйовані ролі жінок і чоловіків визначаються саме культурою, яка превалує в тому чи іншому місці в певний проміжок часу. Гендер та гендерні стереотипи, як культурна та соціальна конструкція, тим чи іншим чином визначають владні відносини між чоловіками та жінками, а також визначають норми та цінності «чоловічих» та «жіночих» ролей та їх поведінки.

Таким чином, колективні переконання щодо «типових чоловічих» або «типових жіночих» ролей можуть сприяти створенню стереотипів, які можуть обмежувати або дозволяти жінкам і чоловікам діяти в рамках свого культурного контексту

Концепція гендеру, а особливо концепція жінок, була створена та нав'язана через очікування суспільства. Від есенціалізму в минулому соціальна та

психологічна теорія еволюціонувала до розгляду соціального впливу на гендерне конструювання. Паноптична теорія М. Фуко, теорія огляду П. Бергера та теорія чоловічого погляду Л. Малві можуть бути використані для того, щоб показати, що гендер, хоча раніше він розглядався як невід'ємний елемент ідентичності людини, насправді є процесом соціальної зумовленості. Жінок формує суспільство, але вони продовжують виконувати свої ролі, тому що соціальний тиск, що стосується статі, є постійним і зрештою накладається жінками на себе. Відмінності в тому, як чоловіки та жінки говорять і використовують мову, як жінки розглядаються в засобах масової інформації та рекламі як особи, що піклуються, підкоряються або як сексуальні об'єкти, а також те, як молодим дівчатам продають сексуальні продукти з молодого віку, доводять, що чоловіки та жінки бувають різні. Однак ця різниця є прямим результатом соціалізації до виконання окремих ролей, явища, яке створило обмежувальне та обмежене тлумачення статі.

Теорії П. Бергера, М. Фуко та Л. Малві щодо медіа, влади та поведінки можуть бути використані для аналізу поточного стану нашого гендерного суспільства. Він фізично присутній у вживанні мови чоловіків і жінок, в тому, як вони одягаються, і в тому, як люди себе ведуть, починаючи з раннього дитинства [45].

Те, як жінки представляють себе, є прямим результатом суспільних очікувань і поглядів, які ставляться до них з моменту їх народження. Це ґрунтується на уявленні про зв'язок статі та гендеру, в яке люди вірили протягом всієї історії.

Саме суспільство має знати стать дитини, щоб її можна було визначити. З тієї хвилини, коли визначили стать дитини, все змінилося, від того, як з дитиною поводитися, до того, як за нею спостерігали.

Гендерні стереотипи увіковічуються, коли гендерні ролі виконують такі авторитетні люди, як батьки, члени сім'ї, вчителі, тренери, однолітки та лідери релігійних громад. Тож, сім'я є першим агентом соціалізації та формування

гендерної ідентичності, й далі вже діти одержують інформацію з інших джерел, таких як школа, яка також є агентом соціалізації. Починаючи з перших років навчання в школі, включаючи роки денного догляду, діти засвоюють свою гендерну ідентичність, граючи та взаємодіючи з іншими дітьми та постачальниками послуг. У міру зростання дітей все більше зачіпаються стереотипні уявлення про те, які предмети є сприятливими і придатними для кожної статі. Наприклад, найбільш очевидним прикладом є математика, і, мабуть, усі ми чули думку, що хлопчики краще в математиці, ніж дівчатка. Тому можна побачити, що знову ж таки соціальне середовище впливає на сприйняття гендерної ідентичності та ролей. Однак таке сприйняття може призвести до стереотипних ниток, які є страхом або нервозністю, що поведінка людини стане прикладом негативного стереотипу про його групу і тим самим по суті підтвердить точність стереотипу. Це підкріплення може бути тонким і непрямим, наприклад, батьки заохочують синів зайнятися футболом, а дочок – зайнятися танцями. Підкріплення також може бути явним наприклад, коли дітей лають за розрив з гендерними ролями, тобто дівчат можуть карати за те, що вони не поводитися «по-жіночому», тоді як хлопчикам можуть сказати, що «хлопчики не плачуть».

Нарешті, такі засоби масової інформації, як фільми, музика, книги та маркетинг, зміцнюють згадані стереотипи.

Загалом, сфера статі та сексуальності людини є центром контролю у більшості культур. Гендерні норми у різних народів завжди відповідають особливостям їх культури і конкретному способу життя, та в контексті цього дослідження необхідним є дослідження соціально-культурного обумовлення гендерних стереотипів в українському та європейському суспільстві.

Оскільки гендер характеризує всю систему соціальної поведінки особистості в контексті статевої приналежності, дослідження виникнення гендерних стереотипів в нашому суспільстві, варто розпочати з розгляду літератури, яка формувала та до сьогодні формує життя українців [100, с. 73-75]. Літературна

спадщина українців в часи Київської Русі не відрізнялась жанровим розмаїттям, і складалась у більшості з церковних писань, книг для шкільного писання також існували морально-повчальні твори, літописи та твори, що оспівували життя звичайних людей, а також воїнів. Та все ж найбільший вплив на життя суспільства після хрещення Русі, здійснювали патристичні (церковні) твори, вони зазвичай притримувались позиції того, що жінки, як нащадки Єви є спокусницями та грішницями, що можуть залагодити свою провину лише підкорюючись чоловіку, та засвоївши свою вторинність. Щодо літописів, то в них звичаї стереотипним образом чоловіків є героїчний та суровий воїн, такі згадки ми можемо побачити в «Слові о полку Ігоревим» [82, с. 136], яке введено в «Повість временних літ» [59, с. 220]. Однією з найважливіших для розуміння української культури є «Повість временних літ», в рамках нашого дослідження, найбільшу роль грають розповіді про смерть князя Олега, легенда про смерть князя Ігоря, а також розповідь про помсту Ольги за смерть чоловіка. У літописі підкреслено деякі загальні риси, у яких уособлено ідеал героя-захисника, який відстоює честь і гідність «Руської землі», як честь своєї матері чи дружини, матері своїх дітей; важливою рисою є також толерантність та повага до жінок. Важливим є також висвітлення особи Ольги, в незвичній для того часу шлях, адже окрім втілення традиційних материнських характеристик, вона має також риси «державного мужа», мудреця та «хороброго воїна», незвичним також є, те що вона стає оплотом християнської віри. Таким чином, можна сказати, що на етапі Київської Русі, гендерні стереотипи були засновані на біблійному розумінні статевих відносин, проте жіночі образи не завжди будувались лише на основі її ролі хранительці «домашньої Церкви», жінка також переймає чоловічий архетип отримуючи якості Мудрого Старця, Вчителя, Правителя та Воїна [79, с. 134-1377]. Кажучи про суспільства в європейських країнах, не можна не зауважити, що оскільки ми ділимо спільне коріння, а Україна в багатьох сферах перейняла європейських традиції, тож і літературні праці наших суспільств є схожими за баченням на жіночі та чоловічі ролі.

Українське суспільство можна було назвати патріархальним під час всіх історичних періодів, як ранньофеодального, імперського, національно-республіканського, радянського, новітніх часів незалежності. Патріархальним його можна назвати через те, що саме чоловіки традиційно обирались князями чи очільниками територій, та саме вони протягом віків вирішували питання державного значення, проте жінки в нашому соціокультурному просторі, мали значно більше економічних та соціальних прав ніж в давні часи мали жінки в римському чи давньому германському суспільстві [80, с. 118-120]. Жінки зазвичай зберігали за собою право на майно і мала право розпоряджатись цим майном нарівні з чоловіком, а після смерті чоловіка жінка могла стати повноправною головою сім'ї, прикладом чого стала вже вищезгадана княгиня Ольга, що стала не лише главою своєї родини, але й князівства [76, с.6]. Беручи до уваги значну роль церкви в соціокультурному житті українського суспільства варто зазначити, що хоча православна віра зазвичай звинувачується в крайній мізогінії, покладаючи на жінок відповідальність за переводний гріх, та обмежуючи функції жінок лише до дітородних, на життя українців вона вплинула не дуже сильно. Так, після прийняття християнства за жінками було залишено права на майно, яким жінка володіла, а також за законом розглядалась рівною до чоловіка [3, с. 108-111]. Окрім цього, в часи Київської Русі жінки, особливо дружини, вдови, та інші родичі князів мали досить вагомий вплив на публічну сфери в питаннях державотворення, вони мали своїх представників на сільських віче, могли відправляти своїх підданих в якості послів в зарубіжні країни, чи самостійно виступати в роль послів в інших державах [37, с. 34-45]. Так само за середньовіччя жінки та чоловіки, що знаходились в одних й тих самих прошарках суспільства мали однакові права як на побутовому рівні так і в цивільно-правових відносинах.

Аналізуючи роль релігії в формуванні гендерних стереотипів в українському суспільстві важливо сказати про відносини в родині, і як вони вплинули на формування гендерної ідентичності нашого народу. Оскільки наша релігія

основується на патріархальних засадах, розподіл влади в родині так само традиційно є патріархальним, коли главою родини є батько (чоловік), що розподіляє матеріальні ресурси і приймає життєво важливі рішення, що стосуються його сім'ї, проте є випадки й матріархальної сім'ї, коли влада належить жінкам, найчастіше такий тип існує в родинях без батька. Гендерний розподіл матеріальних ресурсів у сім'ї, як показали дослідження, залежить від її соціально-економічного статусу, було виявлено, що дружини, як правило, контролюють розподіл грошей у родинях із низьким прибутком, де керування фінансами означає «контроль над дефіцитом», коли ж прибуток високий, цю функцію виконують чоловіки, оскільки великі гроші – це велика влада, такий розподіл зазвичай визначається батьківськими прикладами, установками, їх очікуваннями, а також ролями які виконують найближчі родичі [49, с. 18-20].

Хоча на сьогоднішній день багато чого змінилось, традиції виховання дітей лише відповідно до гендерних ролей, які відповідають їх статі продовжує бути незмінною в багатьох культурах та традиціях. Дівчатка виховуються з метою ставати матір'ю, та вміти все необхідне для задоволення побутових потреб своєї родини, а хлопців виховують як тих хто має заробляти гроші для задоволення матеріальних потреб родини. Звісно, така «традиція» сформувалась відповідно до потреб часів, коли більша частина потреб людства засновувалась саме на «чоловічій» важкій праці, проте на сьогоднішній день такий стан речей вже не є актуальним, але стереотипи, що закріплювались протягом багатьох століть є досить важкими до викорінення. Так наприклад, в одному з соціологічних опитувань, що вивчало гендерні ролі та стереотипи дві третини опитаних погодились з тезами, що чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю, головне покликання жінки – народити дитину, успішна кар'єра важливіша чоловікам ніж жінкам та, жінки краще виховують дітей, ніж чоловіки [12]. Сім'я виступає головним осередком, де формуються та закріплюються уявлення щодо прийнятних у суспільстві ролей, обов'язків та повноважень жінок і чоловіків.

Як показали результати дослідження, в українському суспільстві зберігаються стійкі очікування щодо моделей подружніх стосунків, відповідно до яких за чоловіками закріплюється роль годувальника родини, а на жінок покладаються зобов'язання щодо ведення господарства, піклування про родину та догляду за дітьми. Зокрема, майже 70% опитаних чоловіків погодилися з твердженням, що найважливіша роль жінки – піклуватися про власну оселю та готувати їжу для родини. Внаслідок нерівного поділу сімейних обов'язків, середній час, який жінки витрачають на хатню роботу, практично вдвічі перевищує середні часові витрати чоловіків (відповідно 29 проти 15 годин на тиждень) [51, с. 34]. Аналогічний дисбаланс характеризує й розподіл часу, що проводять батьки разом із власними дітьми (жінки в середньому 49 год. на тиждень, чоловіки – відповідно 22 год. на тиждень). У кінцевому підсумку, відмінності в сприйнятті соціальних функцій жінок і чоловіків зумовлюють нерівне ставлення та підпорядковане становище жінок, а невідповідність між очікуваннями та реальними обставинами сімейного життя може призводити до розчарувань та конфліктів у родині.

В європейському середовищі, ми також можемо побачити схожий дисбаланс, там згідно звіту Європейського інституту гендерної рівності за 2021, 94% працевлаштованих жінок залучені до хатніх справ, в той час коли лише 70% чоловіків є залучено [115 с. 34-39]. Що дуже схоже на ситуацію в Україні, де жінки беруть на себе більшу частину догляду за дітьми, та виконують в середньому в три рази більше домашньої роботи ніж їх партнери-чоловіки.

Не меншу роль на вкорінення стереотипів в сучасному українському суспільстві грають ЗМІ, які досить часто свідомо або несвідомо поділяють громадян за статтю, поширюючи стереотипи про те, що жінка має вдягатись певним чином, обирати для себе традиційну роботу, а коли жінка або чоловік поводить себе «нетрадиційно» їх поведінка висвітлюється як щось, що виходить за рамки і має розглядатись або як героїзм або як дурість. Великим фактором, що

підтримує стереотипне мислення є використання в рекламі еротизації жінок, і надання ознак маскуліності чоловікам. Усе це сприяє формуванню гендерних стереотипів – усталених уявлень про те, якими є чоловіки й жінки та якою діяльністю вони повинні займатися. Яскравий приклад такої стереотипізації – новинні сюжети про косметичні процедури, зачіски та вбрання депутаток та політикинь. У той час, як чоловіків-політиків здебільшого просять прокоментувати профільні питання, а не яким чином їм вдається добре виглядати та яка їх фірмова страва [9, с. 9-12].

Хоча в Україні ще не було проведено повноцінних опитувань, щодо висвітлення жінок в ЗМІ та рекламі, відомим є те, що досить актуальним в нашій країні є об'єктивізація жінок, так саме і в Європі. За результатами дослідження 2017 року, було виявлено, що більше половини (54 %) всіх респондентів опитування вважають, що існує проблема з тим, як жінки представлені в ЗМІ та рекламі в їхній країні. Однак були значні відмінності: цей показник коливався від 71 % у Франції, 70 % у Швеції та 69 % в Іспанії до 22 % у Болгарії та Латвії. Чоловіки набагато рідше, ніж жінки, говорили про наявність проблеми (48 % проти 59 %), а ще рідше говорили, що її потрібно вирішувати (33 % проти 45 %) [116].

Таким чином, можна зробити висновок, що стереотипи, які породжують гендерну нерівність, багато в чому дійсно є культурно обумовленими та існують в будь-якій країні, проте вони видозмінюються від соціальних настроїв населення. В контексті предмету розгляду даної роботи варто зауважити, що соціальні проблеми гендерної нерівності існують також і в європейському суспільстві, тож ситуація в Україні не є унікальною, і вона разом з країнами Європи має змінювати свою соціальну політику, для досягнення найбільших результатів у встановленні гендерного паритету в усіх сферах життя.

2.2. Гендерні стереотипи в Україні та їх прояви в різних сферах суспільного життя

Розглянувши соціокультурне обумовлення гендерних стереотипів в українському суспільстві та в світі загалом, необхідно також вказати, як вони вплинули на різні сфери життя громадян України. Тобто, як саме гендерні стереотипи керують життям чоловіків та жінок у політичному, економічному та професійних сферах.

Досить важливим в цьому питанні є гендерна політика, яку проводить держава в багатьох сферах для того аби врівноважити можливий доступ представників обох статей до всіх сфер життя, а також їх сприйняття своєї успішності в тій чи іншій сфері.

Наприклад, в Україні в 2017 році було затверджено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Прийняття такого документу безпосередньо пов'язано зі значним гендерним розривом у сферах управління на різних рівнях. Оскільки на сьогоднішній день держава забезпечила рівний доступ чоловіків та жінок до однаково якісної освіти, а соціологічні дослідження доводять, що серед осіб віком від 25 років базову та повну освіту мають лише 28% чоловіків та 31% жінок [85], неможливо довести той факт, що жінки є недостатньо освіченими для того аби посісти ту чи іншу посаду. Гендерна рівність у доступі до вищої освіти була досягнута протягом радянського періоду, проте гендерні стереотипи досить сильно вкорінились і в цій сфері суспільного життя українців, поділивши галузі освіти на «переважно жіночі» та «переважно чоловічі». Це певним чином зумовлює гендерний поділ на ринку праці, оскільки чоловіки зазвичай здобувають «технічні» спеціальності: математика й статистика, архітектура та будівництво, інформаційні технології, інженерія, воєнні науки і т.д. Жінки в той же час зазвичай обирають соціальні та поведінкові науки: педагогіка, журналістика, культура та мистецтво, а також управління та адміністрування. Таким чином, щодо сфери освіти, то соціологічними опитуваннями та наявними фактами доведено, що

чоловіки та жінки мають однаковий рівень доступу до всіх рівнів освіти, крім того, в закладах вищої освіти переважають саме дівчата-студенти, висновком такого положення справ стає те, що гендерні стереотипи відіграють значну роль в отриманні тієї чи іншої освіти особами різної статті.

Так само, як і в стінах університетів, гендерна сегрегація існує в професійній сфері. В українському середовищі існує досить середній рівень гендерної професійної сегрегації – 39%, в той час коли рекордсменом стала Великобританія з розривом в 44%, а найбільш гендерно рівною державою в сфері професійного поділу є Швейцарія – 32% [13, с. 39-45], що ілюструє рис. 2.1

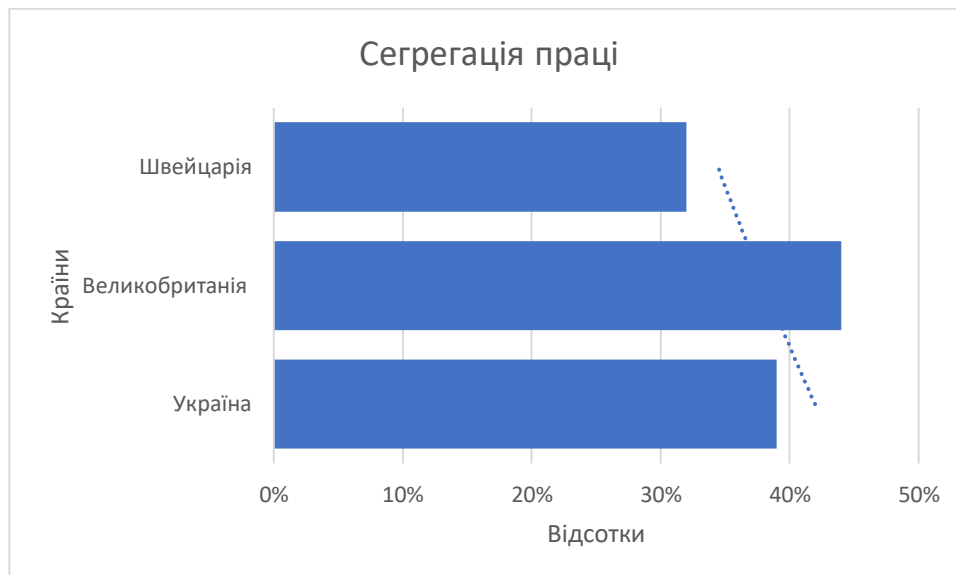

Рис. 2.1. Гендерна сегрегація в професійній сфері

Це доводить той факт, що гарне гендерне законодавство, економічний розвиток держави чи входження в Європейський Союз, само по собі ще не гарантує подолання гендерної нерівності в цій сфері. Проте, з даних наведеної діаграми можна також зробити той висновок, що країни, суспільство яких є більш консервативним, стає поганим підґрунтям для імплементації гендерного законодавства, адже воно може працювати лише в тому випадку, коли є сприятлива громадська думка.

Гендерні стереотипи в цій сфері, також погіршуються ейджизмом, що робить жінок передпенсійного віку ще більше вразливими до рівного доступу до тієї чи іншої професії порівняно з чоловіками.

Таким чином, в процесі працевлаштування жінки стикаються з наступними проблемами: низька заробітна плата, що певним чином відображає стереотип про те, що саме чоловіки мають заробляти гроші, і вони є більш «придатними» для ефективної роботи; вікова дискримінація, яка відображає стереотип про те що жінка обов'язково має виглядати привабливо, і бути «обличчям» компанії, в той час коли до чоловіків така вимога зазвичай не висувається; низький соціальний статус жінки в суспільстві, що загалом відображає та поглиблює всі існуючі стереотипи про те що роль жінки це бути матір'ю та домогосподаркою, і жінки є куди менш освіченими та працелюбними за чоловіків [14, с.78-83].

Загалом, сегрегація галузей освіти на «переважно жіночі» та «переважно чоловічі» призводить також до чіткого розподілу галузей економіки України на чоловічі та жіночі. Тобто, як вже було зазначено, традиційними жіночими галузями є педагогіка, охорона здоров'я, торгівля, громадське харчування, тобто обслуговуюча галузь, жінки в останні роки також зайняли досить багато місць в промислових галузях (в будівництві, транспортній та промислових сферах). Проте, присутність жінок в промисловій галузі чи технологічній спричинено не зменшенням гендерної нерівності, а скоріше зменшенням бажаючих чоловіків займати ці посади через невелику заробітну плату. Доказом того, що такий факт спричинено не зменшенням гендерних стереотипів, є статистика вертикальної професійної сегрегації, коли навіть в «традиційно жіночих» сферах саме чоловіки зазвичай обіймають керуючі посади. Це також призводить до того, що чоловіки та жінки чоловіки та жінки маючи однакову професійну та освітню підготовку отримують різну заробітну плату, так середньостатистична жінка отримує в середньому на 30% нижче за чоловіка [117].

Для вирішення подібного роду проблем в сфері трудової зайнятості доцільним була б розробка та запровадження політичних та економічних механізмів реалізації норм, що існують в нашому та європейському законодавстві, розробка програм, які б сприяли самозайнятості, а також впровадження неповного робочого тижня. У вирішенні цієї проблеми було б доцільним переглянути можливості жінок обіймати керуючі посади в різних сферах державного та приватного управління. Напевно найвдалішим та найбільш відомим прикладом доказу гендерної нерівності в нашому суспільстві є те, що жодної за 30 років незалежності України в нас не було обрано жодної жінки-президента, а «допуск» жінок на посаду прем'єр-міністра, депутата Верховної Ради чи навіть голови міста є досить невеликим в порівнянні з присутністю чоловіків на цих посадах. З такого невеликого представлення жінок в урядових та керуючих колах, подекуди й впливає на неефективне реформування законодавства України, та відсутності позитивних просувань до утворення гендерної рівності в усіх інших сферах життя українського суспільства [87, с. 236-241].

Аби розглянути причини «недопущення» жінок до влади та владних кіл варто спочатку проаналізувати сутність влади, яка насправді закладається в існуванні двох полюсів, в якому завжди існують домінуючі та підкорені агенти, що загалом досить походить на мультикультурний стереотип, в якому чоловіки є більш сильними і здатними вести за собою групи, а жінки тими кого легко вести за собою. Окрім цього багато століть влада асоціювалась виключно з чоловічою статтю та ґрунтувалась на насильстві, атрибутами влади зазвичай є сила, розум, воля, контроль, справедливість і більшість з них відносяться до атрибутів маскулінності. В той же час атрибути, що ніби притаманні жінкам (пасивність, емоційність, упередженість, слабкість та нерішучість) прийнято вважати деструктивними для влади. І саме гендерні стереотипи змушують суспільство, при відсутності більш детальної інформації розділять жінок та чоловіків за цими

стереотипами, і вважати, що єдиним можливим варіантом розділення влади є той же чоловік виступає суб'єктом, а жінка – об'єктом [55].

Загалом, найпоширенішим стереотипом, що загалом існує в багатьох суспільствах, який не допускає жінок до влади каже про те, що «політика – не жіноча справа», а ініціатива запровадження гендерних квот приведе не до чесного паророзподілу влади, а до посилення корупції. Загалом, якщо поглянути на деякі соціологічні дослідження можна прийти до висновку, що населення України незалежно від статі в більшості вважають жінок морально і психологічно не готовими до заняття політикою, гендерні квоти вони вважають дискримінацією професійних якостей жінок, а жінок нездатними знайти фінансові ресурси для поповнення бюджету країни, окрім цього суспільство вважає що жінки втрачають свою жіночність та «призначення» займаючись політикою [10, с.45-46]. Окрім цього, існує проблема політичної участі і поведінки жінок і чоловіків. Значимість цієї проблеми зумовлена тим, що, з одного боку, саме жінки складають більшу частину українського електорату, проявляючи при цьому активність та обізнаність у політичних процесах, однак представленість жінок у вищих органах державної влади явно непропорційна жіночому потенціалу.

Незважаючи на високий рівень освіти і кваліфікації жінок України, а також той факт, що жінки складають більшість українських виборців, політичні партії, як і раніше, не визнають потенціал жінок на політичній сцені, і дуже часто ігнорують факт, що інтереси жінок представлені недостатньо. Окрім цього, немалу роль грає те, що протягом століть чоловіки самостійно очолювали всі владні структури, створюючи та вивчаючи «правила» входження та отримання повноважень у владних структурах. Це автоматично впливає на гендерний дисбаланс у багатьох ключових галузях, таких як зайнятість, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта та економічний розвиток [11, с.47].

Актуальним питанням на сьогоднішній день є також гендерні стереотипи у військовій сфері в українському суспільстві. В цій сфері сучасного життя українців

важливу роль грають ті ж самі стереотипи, що формують гендерну нерівність в політичній сфері, тобто а саме стереотип про те, що жінки морально та фізично неготові бути активними суб'єктами в цій сфері, жінок необхідно захищати від згубного впливу цих сфер, оскільки вони стають завадою для реалізації «істинної» цілі жінок. В українському суспільстві першим поштовхом для того, аби надати жінкам можливість на рівні з чоловіками бути активними суб'єктами збройних сил України, став Євромайдан, коли були сформовані Жіночі сотні, що приймали участь в силовому протистоянні [40]. Як показали опитування Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» спільно з Київським міжнародним Інститутом соціології, початково серед протестувальників на головній площі Києва було 42,8% жінок [25]. Проти навряд чи Євромайдан можна назвати першим озброєним зіткненням, в якому приймали участь жінки, оскільки жінки досить часто приймають участь в збройних конфліктах, протягом нашої історії жінки досить часто виконували допоміжні ролі в таких конфліктах, вони чи приєднувались добровільно чи ставали жертвами примусового вербування. Так, жінки стали досить активними учасниками військових дій в 2014 році, проте подекуди їх участь була неоформлена офіційно, а ЗМІ досить часто ігнорує присутність жінок на лінії зіткнень. Доцільно висвітлити дослідження Т. Марценюк, проведеного серед чоловік та жінок як учасників бойових дій, яке показало наявність упередженого ставлення до місця жінок на війні. Переважна більшість чоловіків визнали, що в лавах ЗСУ існує дискримінація за статевими ознаками, були наведені приклади зневажливого ставлення до жінок, хоча дослідження показало, що переважно між різними статями сформовані досить дружні стосунки, і жінки певним чином мають вплив на процес прийняття рішень в своїх підрозділах [53, с.11-15]. Інші дослідження гендерних стереотипів від яких страждають жінки в лавах армії, доводить те, що захисниці нашої держави стикаються з нівелюванням професійній якостей жінок як професіоналів своєї справи, багато опитуваних також заявили, що їм складніше за чоловіків піднятися

по кар'єрній драбині [62, с. 179-182]. Крім цього важливою проблемою гендерної стереотипізації саме в цій сфері сприяє значно вищій смертності чоловіків, а також психологічній травматизації, як в ході бойових дій так і під час служби в мирний час. Влучним прикладом успішності армії в якій майже не має стереотипів є армія Ізраїлю, котру досить часто називають найсильнішою армією світу. Вплив гендерних стереотипів нівелюються за допомогою, всезагального призову, та розподілу військових на професії без врахування гендерного фактору, а відштовхуючись від професійних, фізичних та моральних якостей людини.

Підсумовуючи вище сказане, варто сказати, що гендерна нерівність досить сильно впливає на успіх розвитку країни, чи його відсутність. Підтвердженням цього може стати щорічне дослідження індексу гендерного розриву, в якому вже декілька років лідирують країни північної Європи, що по праву вважаються найбільш економічно та політично розвиненими країнами, в той час коли останні місця займають Сирія, Пакистан, Іран та Афганістан. Україна ж протягом багатьох років займає середні міста, не маючи певної стабільності і то підіймається то опускаючись на декілька позицій, що вказує на нестабільну економічну ситуацію, а також не визначення як політичного курсу загалом так і гендерної політики окремо. Загалом, цей рейтинг доводить всі вищезгадані твердження в даній роботі та вказує на те, що найбільше в нашій країні зберігається нерівність саме в політичній сфері, також значний розрив залишається в сфері економіки та сфері зайнятості [117].

Гендерне виховання лежить в основі формування гендерної культури особистості, яка є важливим чинником у творенні гендерного середовища та «гендерного клімату» співжиття в системі організації й управління на різних рівнях. Гендерна культура самовираження й самоутвердження жінки й чоловіка є важливим підґрунтям у формуванні й реалізації гендерної політики, яка є важливим складником у системі всіх політичних перетворень у країні, регіоні й світовому співтоваристві.

2.3. Уявлення сучасних українців про гендерні ролі та стереотипи (на матеріалах соціологічних досліджень)

Проаналізувавши соціокультурне обумовлення гендерних стереотипів, а також наслідків, до яких ці стереотипи призвели та призведуть у майбутньому ми можемо зробити висновок, що вони є досить актуальними та впливають на життя кожного громадянина України. Саме цей факт привів до того, що велика кількість соціологічних центрів, які займаються питанням розробки досліджень, що показують як саме сучасні українці думають про гендерні ролі та стереотипи. Найбільш відомими центрами в Україні, є Центр Розумкова, Соціологічна група «Рейтинг», Інститут соціології НАН України, Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи, Київський міжнародний інститут соціології.

На сьогоднішній день, найактуальнішим та найбільш репрезентативним дослідженням є опитування соціологічної групи «Рейтинг» від 27-28 лютого 2021 року [12], респондентами якого стали 1500 громадян України віком від 18 років. Проведення дослідження мало на меті дослідити як багато чоловіків та жінок вважають, що між ними існує нерівність в різних сферах життя, а також які ролі зазвичай «нав'язуються» тій чи іншій статі.

Загалом, проаналізувавши це опитування, можна підсумувати, що з явищем гендерної нерівності стикались всі опитувані, проте 56% вважають нерівність рідкісним явищем, а 35% (більшість з яких є жінки) переконані, що нерівність є доволі поширена; до того ж, аналогічне дослідження в 2015 році, показало трохи менший рівень нерівності між чоловіками та жінкам. На питання щодо тієї сфери, в якій та чи інша стать може отримати більше можливостей, чоловіки мали більше

«голосів» по всіх трьох питаннях, а саме: політична діяльність; оплата праці; кар'єрне зростання.

Кажучи про політичну діяльність, то абсолютна більшість (54%) висловила думку, що чоловік має більше можливостей в цій сфері, в той час коли жінки отримали 6%. На питання щодо оплати праці 45% респондентів відповіли, що чоловіки та жінки мають однакові можливості, а ще 45% відсотків зазначили що чоловіки все ж мають більше можливості.

Загалом, досвід респондентів каже про те, що в їх сім'ї чи в парі в більшості жінки готують їжу, займаються хатніми справами, виховують дітей, розпоряджаються бюджетом та організують сімейний відпочинок, в той час коли чоловіків частіше за жінок називають як голів родини, а також мають більший заробіток.

Також в рамках дослідження від соціологічної групи «Рейтинг» проводилось опитування для виявлення гендерних стереотипів які найбільше формують світогляд та життя українців. Найбільше опитуваних погодилося з твердженням, що саме чоловік має повністю забезпечувати сім'ю, що в жіночому колективі сварок більше ніж у чоловічому, головне покликання жінки – народження дітей, успішна кар'єра важливіша для чоловіка більш ніж для жінки, жінки краще виховують дітей, чоловіча дружба міцніша за жіночу – на ці твердження респонденти в 50% погоджувались цілковито, чи скоріше погоджувались [12].

В той же час досить мало респондентів погоджувалось з тим, що чоловіки зазвичай розумніші за жінок, жінка повністю реалізує себе в домогосподарстві, жінка має слухатись чоловіка. Важливим для розгляду цієї частини опитування є те, що чоловіки частіше погоджувались з наступними твердженнями: успішна кар'єра важливіша чоловіку, ніж жінці; чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю; чоловіки кращі керівники, ніж жінки; головне покликання жінки – народити дітей; бути домогосподаркою для жінки – це повноцінна реалізація себе; жінка повинна слухатися чоловіка; чоловіки зазвичай розумніші за жінок; чоловіча

дружба міцніша за жіночу. Жінки ж частіше погоджувались з тим, що жінка краще виховує дітей, ніж чоловік та з тим, що в жіночому колективі сварок більше, ніж у чоловічому, при тому варто зазначити, що в обох випадках частіше з наведеними вище твердженнями погоджувались бідні та малозабезпечені люди [12].

Таким чином, можна простежити, що гендерні стереотипи є доволі поширеним явищем в українському суспільстві, і вони обумовлені середовищем в якому ми живемо та історичною пам'яттю. З цієї частини дослідження можна зробити той висновок, що чоловіки зазвичай відчують себе зобов'язаними брати на себе роль «годувальника» і єдиного в родині хто загалом може побудувати успішну кар'єру та заробляти достатньо, для жінок, чоловіки зазвичай обирають роль «домогосподарки», яка повністю реалізує себе в народженні дітей, та вирішенням побутових потреб чоловіка, що певним чином підтверджує, що чоловіки більш схильні до того аби вішати на самих себе «ярлики».

Проте, проведене дослідження також показало, що з 2015 року відбулось хоча й незначна але лібералізація поглядів українського суспільства на основні стереотипи щодо чоловік та жінок.

Схоже дослідження було проведено Київським міжнародним інститутом соціології за період від 11 по 21 вересня 2015 року [99], яке мало відповісти на питання: чи згодні українці змінити стереотипи, розливши порівну домашні обов'язки та догляд за дітьми. В ході дослідження було опитано 2041 респондентів, з 108 населених пунктів України, віком від 18 років. Це дослідження актуалізується тим, що майже в 70% українських сімей саме дружина є основним виконавцем хатньої роботи, і такий розподіл обов'язків є одним з найважливіших проявом гендерних ролей.

Результатами дослідження стали наступні дані: 49,3% українок хочуть розділити порівну домашні обов'язки та догляд за дітьми, ще 25,9% жінок згодні віддати чоловіку невелику частину домашніх справ та розділити догляд за дітьми. Дивлячись на відповіді респондентів чоловічої статі, варто сказати, що абсолютна

більшість чоловіків – 56,5% згодні взяти на себе невелику кількість домашніх справ та частину турбота по догляду за дітьми, лише 22% чоловіків готові поділити домашні обов'язки порівну, і 9,9% чоловіків згодні взяти на себе більшу частині домашні справ.

Досить важливим результатом дослідження є підтвердження того, що в українських родинах дійсно розподіл обов'язків не є рівним, а більша частина чи навіть всі обов'язки покладаються на плечі жінок. Таке положення справ можна розцінити як одну з причин великої кількості розлучень, оскільки працюючи на рівні з чоловіками, повертаючись додому жінки мають ще й виконувати роль домогосподарки, в той час як більшість чоловіків хоча й згодні взяти на себе невелику кількість хатніх справ, проте подекуди цього не роблять. Це породжує напругу між подружжям чи парою, та стає однією з найпоширеніших причин розлучення.

Соціологічна група «Рейтинг» провела ще одно дослідження виявлення ролі жінок в українському суспільстві. Опитування проводилось протягом 21-25 лютого 2020 року та охоплює 2000 респондентів, від 18 років і старше, що проживають в Україні [78].

Це опитування підтверджує, те що жінки дійсно мало представлені в деяких сферах суспільного життя, майже 40% опитаних переконані, що жінок замало представлено у політиці, 30-35% – вважають, що їх недостатньо в правоохоронних органах та науці, 26% – в армії, 19% – в бізнесі. Говорячи про політичну сферу, 82% респондентів підтримують бажання жінок йти в політику, проте майже всі з опитуваних (обох статей) вважають, що політичного лідерства та прийняття зважених політичних рішень ліпше вдається чоловікам. В той же час, опитувані робили заяви про те, що бути народним чи місцевим депутатом може бути як чоловік так і жінка, маючи однакову ефективність, однак на посаді міністрів, Прем'єр-міністра та Президента України вони бачать лише представника чоловічої статі. Це опитування в котрий раз довело те, що населення України дотримується

«традиційних» гендерних стереотипів, та бачить головним завданням жінки догляд за домом та сім'єю (83%), для чоловіка - заробіток грошей (75%). Опитувані погоджуються з тим, що жінки частіше приймають рішення на основі власних емоцій (78%), а чоловіки не мають плакати (67%). Цікавим є те, що в більшості жінки підтвердили твердження, що жінки менше зацікавлені аніж чоловіки у зайнятті відповідальних політичних посад.

Важливим посередником у питанні формуванні гендерної політики в Україні, а також визначення проблем з якими варто боротись за допомогою досліджень, є міжнародні організації та їх спеціальні агентства. Так наприклад, фонд ООН у галузі народонаселення – UNFPA. Одним з найважливіших, на думку автора, є дослідження під назвою «Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні» [19]. Дослідження проводилось протягом 22 лютого – 22 березня 2017 року та охоплювало території 14 областей України; респондентами стали 707 жінок віком від 18 до 60 років, що пережили домашнє або сексуальне насильство впродовж останніх 12 місяців.

Найбільш поширеною формою насильства, з якою стикалися опитані жінки, виявилось фізичне – про подібні випадки повідомили 79,3% респонденток. Другим за рівнем поширення виявилось емоційне, психологічне насильство, яке пережили 65,5% опитаних жінок. Третина жінок мали досвід економічного насильства (33,4% опитаних). Найменш поширеним серед цільової групи населення виявилось сексуальне насильство, про яке повідомили 14,7% жінок. Серед інших форм насильства, з яким стикалися опитані мешканки країни (близько 1% всіх опитаних), зазначалися викрадення, переслідування, розлучення з дітьми та заборона бачити дітей.

У рамках Міжнародного форуму UNFPA «Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства», очільниця Міністерства соціальної політики звернула увагу, що кожна п'ята жінка в країні стикалась з різними проявами насильства. Так, протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис

звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15% більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, з них 88% – від жінок, 10% від чоловіків [86].

Дослідники зауважують, що причини економічного насильства пов'язані з нерівним розподілом повноважень між жінками та чоловіками, підпорядкованим становищем жінок, в той час коли фізичне та сексуальне насильство зазвичай здійснюються через сформовані гендерні стереотипи та ролі, які нав'язуються як чоловіками та сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок.

Досить важливим дослідженням для виявлення загальноприйнятих ролей чоловіків є опитування фонду UNFPA «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок» [86], респонденти віком від 18-59 років, загалом в опитування взяло участь 1520 осіб.

Результатом дослідження став висновок щодо того, що формування чоловічої ідентичності зазнає постійного тиску з боку суспільства, яке висуває вимоги до щодо відповідності чоловіків певними очікуваннями та нормами поведінки. Невідповідність між соціальними очікуваннями, та реальним життям може призвести до відчуття нереалізованості чоловіків, які шукають підтвердження власної маскуліності за допомогою зловживання алкоголем чи вияви агресії. Нераціональні очікування, що покладені на чоловіків, сприяють розвитку психологічних захворювань, а високий рівень стресу через відсутність власної реалізації може провокувати інші захворювання, а суспільна думка може посприяти відкладанню походу до лікаря, що зможе допомогти.

Великий вплив на формування свідомості чоловіків має обов'язкова строкова військова служба, де 54% респондентів стикаються з жорстким поводженням з боку начальства, а 60% є свідками таких дій по відношенню до товаришів по службі. Випадки агресії та цькування були поширеними й у середовищі самих молодих людей, які проходили військову підготовку (51%

респондентів стикалися з ними особисто, в той час як 64% були свідками таких ситуацій) [63, с.180-183].

Відповідно, агресивний стиль поведінки може засвоюються чоловіками як культурна норма, а фізичне насильство сприйматися як універсальний інструмент вирішення конфліктів або відстоювання власних інтересів. Це призводить до формування різного ставлення до агресії та насильства, в результаті чого багатьох чоловік толерують гендерно зумовлене насильство: так, 18% респондентів виправдовують фізичне насильство у випадку подружньої зради, а 5% у випадку відмови партнерки в інтимних стосунках.

В той же час позитивним результатом цього дослідження стало те, що молоде покоління чоловіків (18-24 р.) протягом анкетування висловили ту позицію, що всі сімейні справи мають виконуватись разом або в однаковій мірі розподілятися між чоловіком та дружиною. І серед чоловіків молодших вікових груп формуються настанови на відповідальне батьківство: вони демонструють більший інтерес до власних дітей, цікавляться питаннями планування вагітності, долучаються до партнерських пологів, що може бути результатом трансформацій нашого суспільства та поступового наближення до цінностей європейський країн.

Загалом, відповідаючи на питання щодо гендерної рівності та збільшення прав жінок (у сфері праці), опитані чоловіки продемонстрували наступні відповіді (табл. 2.1) [86].

Таблиця 2.1.

Відповіді респондентів на запитання щодо гендерної рівності

Твердження	Повністю погоджуюся	Скоріше, погоджуюся	Скоріше, не погоджуюся	Повністю не погоджуюся	Важко відповісти
Гендерна рівність в основному вже досягнута	10	31	27	9	23
Коли жінки отримують права, вони відбирають права у чоловіків	3	9	36	48	5
Коли жінки працюють, вони відбирають робочі місця у чоловіків	2	8	39	48	3
Від просування гендерної рівності виграють переважно заможні люди	8	21	25	14	32

Також варто навести результати загальнонаціонального опитування, проведеного фондом», яке також проводилось в кінці 2014 року. Звернемо увагу на питання «Що, на Вашу думку, найбільше заважає жінкам брати активнішу участь у суспільно-політичному житті країни (державному управлінні, політичній, бізнесовій та громадській діяльності)?, на це питання респонденти дали наступну відповідь (табл. 2.2) [25]:

Таблиця 2.2.

Що, на Вашу думку, найбільше заважає жінкам брати активнішу участь у суспільно-політичному житті країни (державному управлінні, політичній, бізнесовій та громадській діяльності)?

	чоловіки	жінки	українці загалом
Недосконалість українського законодавства	10,1	13,6	12,1
Традиційний соціальний уклад	25,7	29,0	27,5

Нетолерантне ставлення суспільства	12,8	14,4	13,7
Небажання самих жінок	29,9	25,1	27,3
Завантаження домашнім господарством	19,4	20,2	19,9
Інше	1,1	1,0	1,0
Важко сказати	26,1	24,2	25,1

За результатами відповідей респондентів на дане питання можна зробити висновок про ті проблеми, які заважають Україні досягти гендерної рівності. І це перш за все стереотипи, адже найбільше українці зауважували на причинах, що пов'язанні з суспільними очікуваннями необхідність займатись хатніми справами, соціальний устрій – необхідним для якого є саме дотримання традиційної моделі сім'ї, а також нетолерантне ставлення суспільства. Лише 12,1% респондентів вказали на недосконалість українського законодавства. Тож, звісно, уряд має звертати уваги й на правові акти, але найбільш необхідними є зміни в суспільних настроях, у громадській думці, позбавлення від упереджень.

Висновки до другого розділу

Загалом, гендерні стереотипи почали формуватися в українському суспільстві, з часів формування державності на нашій території і загалом характеризувались толерантністю та збереженням прав для жінок. Проте в часи середньовіччя, прийняте християнство стало грати в житті українців більшу роль, змінивши соціальний статус жінки і пригнітив її правове становище, крім цього історично склалося так, що український чоловік брав на себе роль борця у визвольних змаганнях нації і гинув у розквіті сил, жінка ж залишалась берегинею роду, що й сформувало її соціальну роль.

На сьогоднішній день результати чисельних вітчизняних та міжнародних соціологічних досліджень вказують на те, що зберігається суттєвий гендерний дисбаланс як в побутовій так і професійних сферах життя українських громадян. Так, в українських родинах традиційним є виховання дітей згідно їх статевої приналежності, тобто гендерні стереотипи зазвичай визначаються батьківськими прикладами, установками, їх очікуваннями, а також ролями, які виконують найближчі родичі.

Чимало перешкод існує для жінок у професійній та підприємницькій діяльності, внаслідок чого перед багатьма жінками постає вибір між кар'єрою чи родиною.

Ситуацію погіршує також недостатня присутність жінок в політичному середовищі, що не дозволяє достатньо швидко модернізувати та впроваджувати нові закони. Щоб виправити цю ситуацію і наблизитися до європейських норм демократії та гендерної рівності, Україна повинна розробити цілісний довгостроковий підхід, враховуючи досвід Європейського Союзу, а також дотримуючись тих норм, що вже прописано у вітчизняному законодавстві й документах міжнародного права, ратифікованих Україною.

РОЗДІЛ 3

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

3.1. Вторинний аналіз даних соціологічних досліджень щодо сприйняття українцями європейських цінностей у царині гендерної рівності

Нематеріальні цінності та погляди на різні аспекти життя, а також бажання боротися за них, що об'єднують групу осіб чи цілі суспільства, надають певну картину спільну картину майбутнього, та допомагають дотримуватись концепцій для його побудови. Як було зазначено в минулому розділі, ключовими аспектами в дотриманні гендерної рівності не завжди є законодавчі акти чи міжнародні зобов'язання, а скоріше стереотипи, історичне минуле та цінності які розділяє чи не розділяє народ держави. Саме тому в процесі інтеграції України до Європейського Союзу, і можливості ефективної імплементації гендерного законодавства організації, необхідним стає розуміння, чи дійсно наша держава більше розділяє європейські цінності, чи все ще тяжіє до радянських цінностей.

В багатьох порівняльних дослідженнях цінностей Україна незмінно опиняється в одному колі з країнами СНД, наприклад, у роботі Р. Інглхарта стосовно традиційних та цінностях виживання / самовираження, беручи до уваги релігію, сімейні та національні цінності, Україна входить в перелік всіх пострадянських країн, що розділяють одні цінності, знаходячись при цьому досить далеко від європейських країн, що поділяють протестантські чи католицькі цінності [28, с. 9] (додаток А).

Щоб пояснити позицію пострадянських країн та України, необхідно вийти за рамки більш ранньої теорії модернізації Р. Інглхарта, в якій він стверджував, що під впливом матеріальних благ суспільства поступово рухаються до більш ліберальних і світських цінностей. Він додав до цієї теорії, що, незважаючи на

вплив економічних змін, вплив минулого («залежність від шляху») все ще превалює. Однак це спільне минуле не є єдиним і неподільним, як впливає з впливової моделі «Зіткнення цивілізацій» С. Хантингтона [95, с. 17]. Він стверджує, що політичний конфлікт все більше буде проходити по розділових лініях «цивілізацій», він також обговорює важливу лінію поділу, яка перетинає європейський континент, лінію, яка відокремлює західне християнство від православного християнства та ісламу. Ця розділова лінія починається в Північній Європі, де утворює кордон між Фінляндією і Росією, і закінчується на Балканах, але також проходить через Білорусь і Україну.

Для того, аби довести чи спростувати думку цих дослідників, необхідним є аналіз останніх соціологічних досліджень, здійснених для того аби виявити європейські цінності, та визначення до них ставлення українців, такі дослідження пропонує фонд Фрідріха Еберта, в рамках якого було проведено опитування цілями якого стало визначити те, як саме українці сприймають європейські цінності [9, с.20]. Опитування проводилось в 2017 році протягом 12 днів з 26 квітня по 6 травня, серед громадян України віком від 18 до 65 років, загальна кількість респондентів склала 2 тисячі по всім регіонам, окрім АР Крим, частини Донецької та Луганської області. Опитування було підготовлено на основі проведених до цього бесід в фокус-групах, що призвело до утворення двох основних кластерів «єврооптимістів» та «євроскептиків», і основне опитування було проведено за допомогою особистого інтерв'ювання.

Перш за все варто сказати, що дане дослідження було обумовлено перебігом подій в політичному та соціальному житті українців взимку 2013-2014 року, коли під час Революції Гідності громадяни отримали право обирати вектор розвитку нашої країни, і на наступних виборах доводили свою відданість євроінтеграції, але дехто і в українському, і в західному суспільстві, висували твердження, про неготовність українців повністю інтегруватись в європейський простір та наслідувати його цінності.

Одним з головних питань, що були задані під час опитування як саме ідентифікують себе українці, результати показали, що 17,3% населення вважають себе росіянинами, в той час коли українцями вважають себе 77,8%. Важливо також зазначити що найбільше людей з першої групи проживає в східному та південному регіоні країни, і в більшості це люди після 60 років, які застали Радянський Союз та досі вважають себе його громадянами. До того ж опитування показало, що лише 60,4% спілкуються переважно українською вдома, і 37,8% опитуваних розмовляє російською, що можна вважати також наслідком перебування під радянською владою, та знаходження східних областей нашої держави під російським впливом. Важливим є також те, що більшість українців 51,6% вважають, що Україна має вступити до ЄС, деякі (24,5%) вважають що Україна має вступити лише в Євразійський економічний союз, який включає в себе певну кількість пострадянських країн, та країни з авторитарним типом політики, 12,8% утримались від відповіді на це запитання. Характеризуючи відповіді на це запитання, варто також відмітити, що підтримку євроінтеграції більше виголошують жителі західної частини України, та те, що ця підтримка загалом зросла по всій території, якщо проводити паралель з дослідженнями 2008 року, коли цей рівень підтримки сягав лише 28,4%: великий вплив на це спричинила російська агресія, що триває з 2014 року.

Проте, оскільки це дослідження проводилось до повномасштабного вторгнення необхідним є дещо актуалізувати наявну інформацію, і зауважити що повномасштабне вторгнення поклато край проросійським настроям, і до травня 2022 року, лише 4% на сході України, та 1% відсоток на півдні все ще позитивно ставилися до Росії і вважають себе приналежними до цієї нації[131].

Згідно, дослідження мало на меті зрозуміти систему цінностей, яка на той час існувала в Україні. Першою на той час стала цінність особистого благополуччя, а саме здоров'я, успіх, процвітання, щаслива сім'я та відсутність стресу, в той час як інтелектуальний та особистісний розвиток були менш

важливими. Друге місце в системі цінностей українців посів патерналізм, який включив в себе якість освіти, безкоштовного навчання та медицини, соціальну допомогу, гарантію роботи та стабільність життя. Лише в останню чергу учасники згадували про європейські цінності, які визначаються верховенством права, демократією, свободою слова, чесністю та прозорістю, а також прагнення забезпечити рівні можливості для всіх громадян [109, с. 2].

Однак саме європейські цінності в опитуванні зазвичай обирало населення найбільших городів України: Київ, Львів та Дніпро, в той час коли в східних регіонів більш за все простежувався сум за радянськими часами. Також простежується те, що кластер «єврооптимістів» частіше за всіх згадує європейські цінності як найголовніші в своєму житті, розглядаючи їх як основу економічного та соціального успіху західних країн. «Євроспектики» ж наголошували на необхідності соціальної орієнтації держави – патерналізмі та особистих якостях людини.

В питаннях толерантності, яка також визначається однією з першочергових цілей Європейського Союзу, дослідження показало, що найбільше українці готові до толерантного відношення до представників інших національностей, чи тих хто розмовляє іншою мовою, проте лише кажучи про сексуальні меншини та представників ЛГБТ-спільноти – 39,3% українців не готові сприймати таких людей, хоча й мають трохи краще ставлення до осіб, що вчинили кримінальне правопорушення. До того ж половина респондентів назвали толерантність як цінністю, яка є для них неприйнятна, оскільки вона є чужою та суперечить традиційним цінностям українців. З цього можна зробити висновок, що історична спадщина зробила українців надто консервативними, в готовими сприймати лише людей з традиційним (на їх думку віросповіданням) та представників інших національностей.

Іншою важливою цінністю яку поділяє як європейське так і українське суспільство, пов'язані з питаннями захисту навколишнього середовища, в цьому

питанні були однаково згодні як представники «єврооптимістів» так і «євроскептиків»; водночас вони визнали, що українці в цілому все ще недостатньо піклуються про довкілля. Більше того, майже всі учасники дискусії заявили про готовність робити свій внесок у турботу про довкілля перевели розмову з власної діяльності на зобов'язання держави чи молодого покоління, і гарною ознакою можна вважати, те, що 52,1% українців визначили, що економічний розвиток не може більш важливим, ніж екологія [109, с. 8].

За результатами цього опитування, можна підсумувати, що в українському соціумі все більше вважають європейські цінності (за деяким виключенням) запорукою успішного економічного та соціального розвитку, та вважають необхідним імплементацію їх в наше повсякденне життя. Серед основних цінностей – верховенство права, права людини, в тому числі й права жінок, які на думку респондентів, у Європі є куди більше захищеними від домашнього насильства, демократію. Проте всі респонденти зазначили, що наявна ситуація в Україні ще не дозволяє вважати, що сьогодні ми дійсно можемо назвати себе рівноправними членами європейського суспільства.

Таким чином, низка базових європейських цінностей сприймається українцями як благо, до якого треба прагнути і яке в перспективі може позитивно вплинути на суспільні тенденції. Проте для українців характерно, що якщо вони схильні підтримувати ці цінності гіпотетично, то в повсякденній практиці вони реалізуються вибірково. Для самих респондентів на першому місці – «мир» (56,6%) і «цінність людського життя» (42,7%). Найменш цінними для них є «повага до інших культур» (5,4%) та «толерантність» (9%). Ще більша більшість респондентів (61,2 відсотка) вважає, що для українців у цілому сьогодні найважливішим є «мир», а «повага до людського життя» відходить на друге місце [109, с.16]. Це та інші пріоритетні цінності відображає табл. 3.3.

Таблиця 3.3.

Відповідь на питання «Яка найважливіша для вас цінність?» в дослідженні фонду Фрідріха Еберта 2017 року, у %

Найважливішими цінністю є...	Для українців	Для європейців
Мир	61,2	22,4
Повага до людського життя	29,2	19,4
Права людини	23,2	28,,1
Власна свобода	19,2	19,4
Демократія	27,4	34,7
Рівність	12,4	11,0
Толерантність	10,2	13,3
Демократія	27,4	34,7
Свобода релігії	10,7	11,6
Самореалізація	12,3	12,3
Солідарність	16,4	8,1

Така позиція цілком зрозуміла на тлі російської агресії та проведення (на той час) антитерористичної операції на Донбасі. Проте й інші європейські цінності є широко визнаними серед українців, хоча в різних регіонах відрізняються уявлення про те, як ці цінності та права мають бути імplementовані в наше життя. Так, респонденти на сході були схильні вважати, що права людини, рівність, толерантність мають бути насадженими в суспільство державою, в той час коли жителі західних регіонів вважали, що їх однаково має підтримувати як держава, так і громадяни.

Найостанніше за часом дослідження щодо дослідження європейських цінностей було проводилось з 21 липня 2020 року до 17 серпня 2020 року компанією Info Sapiens та ГО «Центр «Соціальний моніторинг», в рамках центру Всесвітнього дослідження цінностей [1]. Загальна вибірка опитування склала 1289 інтерв'ю (максимальна похибка вибірки – 2,7%), опитування була проведено

методом особистих інтерв'ю на планшетах. Опитування проводилось серед українців, що досягли 18 років, що проживають в певному населеному пункті більше, ніж 2 місяці, та проводилась по всій території країни за виключенням частини Донецької та Луганської областей і Автономної Республіки Крим. Анкета, що була запропонована респондентам, містила перелік запитань щодо соціальних цінностей, стереотипів, соціального благополуччя, соціального капіталу, релігійних, економічних та політичних цінностях, питання безпеки, міграції, корупції, а також демографічної ситуації. Метою було виявлення змін по відношенню до результатів попередніх аналогічних досліджень.

Для повноцінного розуміння результатів дослідження варто вказати на соціальну та економічну ситуацію в країні, адже саме це вплинуло на зміни, які відбулись в питаннях опитування. В цьому контексті варто сказати, що внаслідок продовження військових дій в Україні можна було простежити погіршення економічного стану, а також міграція громадян (збільшення кількості ВПО), до того ж пандемія 2020 року ще більше похитнуло економічний стан населення, що й це вплинуло на збільшення прихильності до цінностей самовираження та виживання.

У цьому дослідженні порівнюються дані 2011 і 2020 років. За цей час Україна суттєво змінилася. На хвилі своєрідної деморалізації патріотичних сил, які не змогли домовитися про потужного кандидата на пост президента України, 2011 рік став першим роком правління Віктора Януковича. Це був час сплеску давньої симпатії російськомовних українців до Росії, а також певного страху перед економічною нестабільністю після світової економічної кризи. А у 2020 році Україна знову переживає наслідки свого електорального вибору, що також багато в чому вплинуло на результати дослідження.

Значення Бога в житті українців знизилася з 64,0% до 56,3% (відповіді коливалися від 7 до 10 за 10-бальною шкалою важливості). У порівнянні з

країнами ЄС цей рівень залишається досить високим, проте воно все ж знизилось, що можна вважати приближенням нашого суспільства до західного.

Ставлення до абортів стало дещо толерантнішим: 21,0% у 2020 році проти 15,2% у 2011 році вважають, що аборти завжди можна виправдати; 58,1% у 2020 році проти 53,9% у 2011 році думають протилежно, крім того, що ці зміни трактуються як рух у світсько-раціональному напрямку, ці зміни показують зменшення стереотипів та рух до надання жінкам рівних прав [1, с. 23].

Показники гордості українців за свою етнічну та державну приналежність, наведені у рис. 3.4 [1, с. 34].

Рис. 3.4. Цінності державності респондентів у 2011 та 2020 рр., у %

Ці відповіді можна також трактувати, як бажання та готовність розвивати свою країну, а також змінювати власне суспільство на шляху до євроінтеграції.

Важливість підтримки порядку в нації та захисту свободи слова майже не змінилася: 40,5% у 2020 році проти 42,7% у 2011 році та 4,1% у 2020 році проти 3,0% у 2011 році відповідно. Важливість боротьби зі зростанням цін знизилася з 35,9% до 31,6% між цими двома роками, що можна трактувати або як збільшення сприйманого багатства, або як звичку більше покладатися на себе.

Ставлення до одностатевих сексуальних стосунків стало дещо толерантнішим, але все ще залишається одним із найменш толерантних порівняно з країнами ЄС: 75,2% у 2020 році проти 79,4% заявили, що вони не може бути виправдані.

Громадянська активність, і зокрема використання петицій, розширилася, але вона залишається однією з найнижчих у порівнянні з країнами ЄС: 9% «взяли участь» і 11% «змогли б взяти участь» у підписанні петицій у 2011 році проти 13,5% та 38,5% відповідно у 2020 році. Хоча варто зазначити, що причиною цього є не лише зростання самої громадянської активності, а й поширення Інтернету серед населення у 2020 році порівняно з 2011 роком, що значно полегшує підписання.

Ідею про те, що більшості людей можна довіряти, підтримують 30,1% у 2020 році проти 23,1% у 2011 році. За рівнем довіри Україна у 2020 році перебуває в середині списку європейських країн, де найвищий рівень – у Данії (73,9%), а найнижчий – на Кіпрі (6,6%), що демонструє рис. 3.5 [1, с. 27]. Цей показник, як і «рівень щастя», є важливим індикатором євроінтеграційних прагнень.

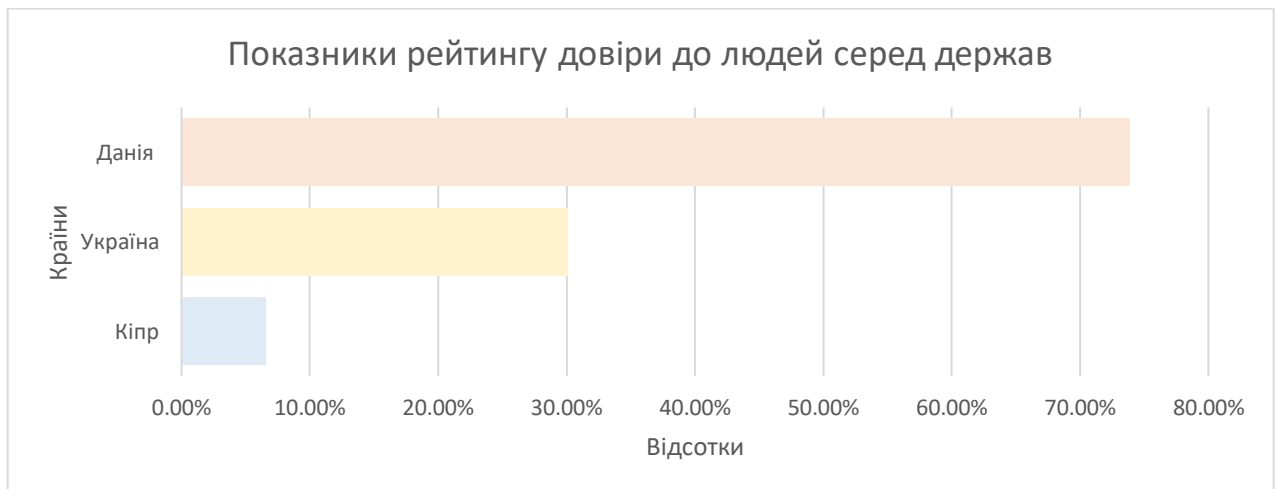

Рис. 3.5. Показники довіри до людей

«Рівень щастя» зріс з 68% до 78,3% за той же період, такі дані пов'язані не стільки з рівнем багатства, скільки з міжособистісними відносинами, крім цього

на це вплинуло зростання самооцінки здоров'я та відчуття безпеки: 73,8% у 2020 році проти 69% у 2011 році ніколи не відчували себе небезпечними вдома за попередні дванадцять місяців; і 45,4% у 2020 році проти 37% у 2011 році описують своє здоров'я як хороше.

Частка незадоволених своїм матеріальним становищем зменшилася з 48% до 38,9%. Частка тих, хто ніколи не відчував нестачі їжі протягом попередніх дванадцяти місяців, зросла з 52% до 71,7%. Частка тих, хто ніколи не відчував нестачі ліків або медичної допомоги протягом останніх дванадцяти місяців, зросла з 53% до 62,5%. Менше людей оцінюють свою заробітну плату як низьку: 45,1% у 2020 році проти 55% у 2011 році, в контексті того, що в попередніх розділах було зазначено, що економічна спроможність населення є важливою для гендерної рівності, це також можна назвати гарним прогресом України до ЄС. Саме це й показуються наступні данні: ідея про те, що чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки, у 2020 році має менше прихильників, ніж у 2011 році: 44,9% проти 52% (рис. 3.6) [12]:

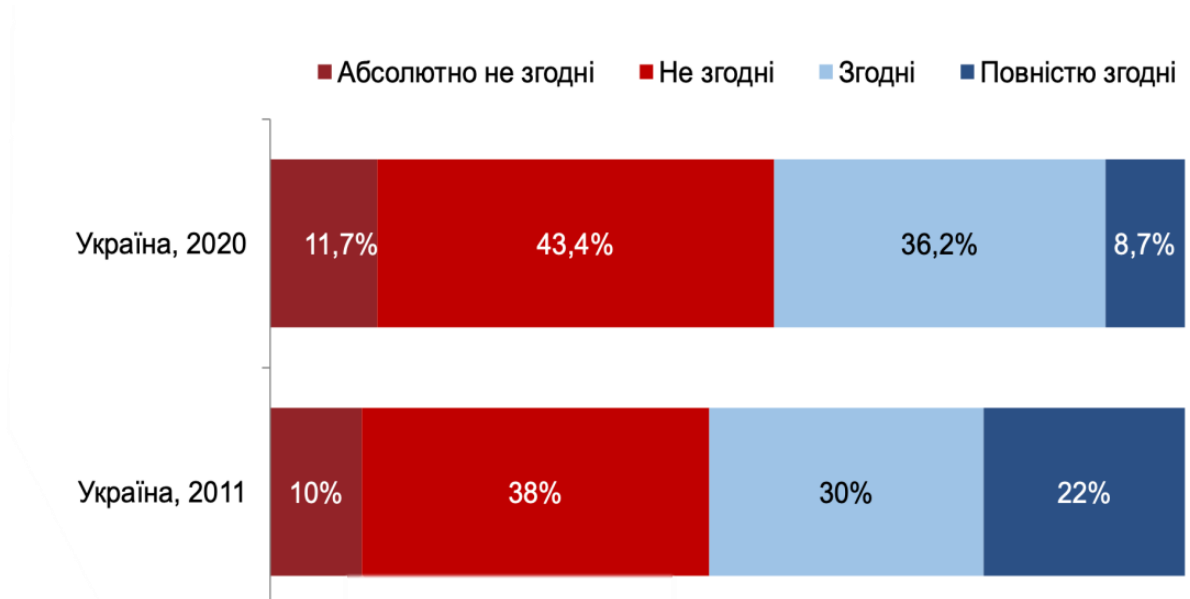

Рис. 3.6. Згода / незгода з твердженням:
«Загалом, чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки»

Але гендерні стереотипи стають сильнішими: 24,5% у 2020 році проти 18% у 2011 році погодилися з тим, що вища освіта важливіша для чоловіків, ніж для жінок. Тим часом 30,9% у 2011 році проти 20% у 2020 році погодилися, що якщо жінка заробляє більше грошей, ніж чоловік, це зазвичай викликає проблеми. Поганою ознакою, також можна назвати деякі ксенофобські думки які значно зросли: 27,1% у 2020 році проти 19,0% у 2011 році не хочуть, щоб іммігранти та іноземні працівники були їхніми сусідами; 24,8% проти 17,0% не хочуть, щоб своїми сусідами були люди інших етнічних груп; і 22,5% проти 15,0% не хочуть, щоб своїми сусідами були люди інших релігій [1, с.12-13].

Важливою є також відповідь на запитання щодо досягнення змін в суспільстві, оскільки саме вони показують, які саме проблеми українці вважають основоположними для реалізації євро інтеграційних прагнень (рис. 3.7) [1, с.35]:

Рис. 3.7. Розподіл відповідей респондентів щодо реалізації змін в суспільстві

Аналізуючи результати даного дослідження, можна дійти висновку про те, що в Україні дійсно відбулось підвищення громадянської активності та знизилась загальні тенденції до патерналізму – що інтерпретуються як справді позитивні зрушення в бік цінностей, які, згідно з методологією Світового дослідження цінностей, мають місце в успішних і розвинених країнах.

Результати обох вищенаведених досліджень дозволяють побачити картину сприйняття українцями цінностей європейців. Так, наприклад, перше дослідження показує, що в Україні все ще необхідно розрізняти «евросептиків» та «єврооптимістів», які загалом по-різному ставляться до демократичних цінностей як таких. Населення нашої країни дійсно відрізняється за своїми цінностями у регіональному розрізі, і найбільше сприйняття європейських цінностей, включаючи гендерну рівність та толерантність до меншин, демонструють мешканці центральної та західної України.

З іншого ж боку, не дивлячись на цю диверсифікацію поглядів, статистичні данні показують позитивні зрушення в нашому суспільстві, які наближають нас до європейських цінностей, і віддаляють від того ж патерналізму притаманного східним сусідам. Однак це може нівелюватися зміцненням (за останні п'ять років) гендерних стереотипів та все ще високим рівнем нетолерантності, що заважатиме українському суспільству рухатися у бік гендерної рівності.

3.2. Порівняльний аналіз гендерної рівності в українському та європейському суспільстві, на основі затвердженої ЄС гендерної політики

Європейський Союз вважається однією з найдосконаліших політичних систем світу щодо просування гендерної рівності, а його політика, спрямована на боротьбу з гендерною нерівністю, часто вважається «винятковою».

Протягом майже чотирьох десятиліть ЄС просував у державах-членах низку норм і цінностей, які є вищими, ніж ті, що діють у більшості країн, і пропонував особливо сприятливе середовище для феміністичної мобілізації.

Еволюція гендерної політики Європейського Союзу привела до того, що питання рівності чоловіків та жінок перестали зачіпати тільки економічні аспекти, а зачепили також і соціальні, так окрім рівної оплати праці, важливими питаннями стали також надання рівних можливостей для освіти, доступу до охорони здоров'я,

надання рівних політичних прав, а також створення сімейного законодавства, що буде задовольняти потреби обох статей [106, с.22-24].

Одним з найважливіших аспектів в створенні гендерної рівності є відносини всередині родини, оскільки саме вони закладають основи для подальшого життя особистості, Європейський Союз хоча й не має єдиного сімейного кодексу для кожної держави, проте має власне законодавства щодо відпусток пов'язаних із сім'єю та доглядом [121], а також законів щодо запобігання насильства щодо жінок. Таким чином, країни Європи коригують бачення самого інституту сім'ї, переформовуючи гендерні відносини, спрямовані покращення партнерських стосунків, розширення можливостей жінок на ринку праці.

Українське законодавство щодо сім'ї залишається в рамках традиційної моделі, успадкованої з радянського досвіду, що був зорієнтованим здебільшого на підтримку материнства та дитинства. Прикладом такої спадщини є Концепція Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї в Україні [75], сфокусованої на проблематику боротьби з демографічною кризою, що розгортається через нестабільність шлюбів та старіння населення.

В цьому контексті необхідним є розгляд загальної демографічної ситуації як стану, в якому опинилася Україна. В Україні вікова піраміда має регресивний тип, який позначається високою кількістю людей похилого віку та низька кількість новонароджених, ці темпи скорочення населення продовжують посилюватись. Наприклад, з 1993 року по 2019 рік населення скоротилось майже на 10 мільйонів, знижується також частка людей працездатного віку [51, с.65-69]. Ситуація дещо схожа на ту, яка мала місце в європейських країнах до 2000 року, де також існувала тенденція зниження народжуваності, проте впроваджувана гендерна політика виявилась ефективною, що доводить тенденція зростання народжуваності [115]. Крім цього, Україна має найнижчий показник середньої очікуваної тривалості життя, яка хоча й зросла порівняно з тією що була в 2000 році, проте все одно менша, мінімум на два роки [7, с. 99-102]. Подібною до країн Європи є тенденція

до старіння материнства в Україні: «найпопулярнішим» віком народження в 2014 році став вік від 25 до 29 років, який збільшився порівняно з 1994 роком, де цей вік складав 20-24 роки [85].

В контексті розгляду гендерної політики в сімейній сфері, варто розглянути показники зареєстрованих шлюбів. Тут Україна посідає одну з перших позицій, перевищуючи коефіцієнт шлюбності для країн ЄС майже в два рази, що пояснюється стійкими шлюбно-сімейними традиціями [49, с.20]. Проте високим в Україні залишається і рівень розлучень, який випереджає країни ЄС, і пояснюється більшою кількістю укладених шлюбів, а також стереотипами про необхідність офіційного оформлення відносин, яке залишилось з попередньої історичної доби. Все це ілюструє рис. 3.2 [7, с.123]:

Рис. 3.2. Кількість шлюби та розлучень в Україні (тис. осіб)

Говорячи про шлюбні відносини, варто також приділити увагу «декретній відпустці». Хоча законодавство України так само як і законодавства ЄС, дозволяє йти в таку відпустку й чоловікам і жінкам на рівних правах, така практика в Україні не набула поширення. І хоча офіційних статистичних даних, щодо чоловіків, що йдуть у декретну відпустку немає, зрозумілим є те, що ця кількість є значно меншою порівняно з 20% чоловіків, що роблять це в Західній Європі. Це можна пояснити як маргіналізацією ролі батька, так і відсутністю заохочення з боку держави чи роботодавців [49, с. 22].

Якщо порівняти моделі сімейної політики ЄС, то можна побачити, що країни, які розглядають свою сімейну політику в межах політики ринку праці, політики догляду за дитиною і гендерної політики, зберегли народжуваність на достатньо високому рівні. Європейські країни використовують стратегії, спрямовані на зміни ринку праці таким чином, щоб і жінки, і чоловіки були здатні реалізувати свою працездатність і отримати доходи від праці, навіть за умов наявності дітей.

Принцип гендерної рівності в економічній сфері, розглядається як Європейським Союзом так і Україною, одним з головніших досягнень гендерної рівності, який в майбутньому може стати причиною економічного зростання та її процвітання. В минулому розділі даної роботи були викладені ті проблеми, які існують в процесі працевлаштування та просування по кар'єрним сходам для жінок, крім цього проблеми в сімейній сфері, а саме необхідність обирати між родиною та роботою, призвели до того, що рівень зайнятості жінок на 10% нижчий, ніж серед чоловіків [19], і ця ситуація має тенденцію до погіршення. В європейських країнах рівень зайнятості жінок також є нижчим порівняно з чоловіками, проте завдяки політиці, що проводить ЄС, присутність жінок на ринку праці поступово збільшується, чому посприяли гнучкість законодавства, а також більш стабільна економічна ситуація.

Необхідним також є розглянути розриви оплати праці. Хоча як в ЄС, так і в Україні існують необхідні закони, що працюють на усунення розриву в оплаті праці (в ЄС це Європейський пакт про гендерну рівність, а в Україні впровадження Єдиної тарифної сітки в бюджетній сфері), в обох досліджуваних суб'єктах ця проблема зберігається. Так, в Україні за опитуваннями, проведеними в 2015 році, в середньому заробітна плата жінок складала маже 75% від середньої зарплати чоловіка, найбільший розрив спостерігається у сфері мистецтва, спорту, розваг і відпочинку (52,8) сферах в яких зазвичай частіше працюють жінки, а також в фінансовій та страховій діяльності (33,6), лише в сфері адміністрування спостерігається зворотна тенденція, коли жінки отримують більше за чоловіків. В країнах же Європейського Союзу середній розрив оплати праці в 2013 році складав 16,4%, тобто жінки отримували трохи більше 80% від середньої зарплати чоловіків, що загалом є більш позитивним, ніж ситуація в Україні [123].

Головним фактором, що впливає на гендерний розрив в оплаті праці, є гендерна сегрегація на ринку праці, а особливо векторна сегрегація, коли в майже в будь-якій сфері, навіть тій, де як працівники превалюють жінки, керівні посади обіймають чоловіки, що звичайно впливає й на оплату праці. Причинами такого роду сегрегації є різного роду бар'єри для кар'єрного росту жінок, в тому числі й соціальні стереотипи, щодо можливостей чоловіків та жінок на керівних посадах. Натомість, рівень освіти, відіграє досить невелику роль в питаннях вибору робітників, і проблема жіночого безробіття не пов'язана з рівнем освіти.

Однак в цьому контексті можна зазначити й те, що найменший рівень гендерної сегрегації спостерігається в нових та динамічних сферах ринку праці таких як: PR, маркетинг та інші сфери послуг та розваг, де стереотипи ще не встигли викоринитись та надати жінкам та чоловікам на цих посадах позитивного чи негативного забарвлення [118, с. 4-8]. В Європейському Союзі спостерігається майже ідентичне з Україною гендерне розділення в основних сферах

працевлаштування чоловіків та жінок, де сфера фінансів є найбільше сегрегована, що демонструє рис. 3.3 [7, с. 78].

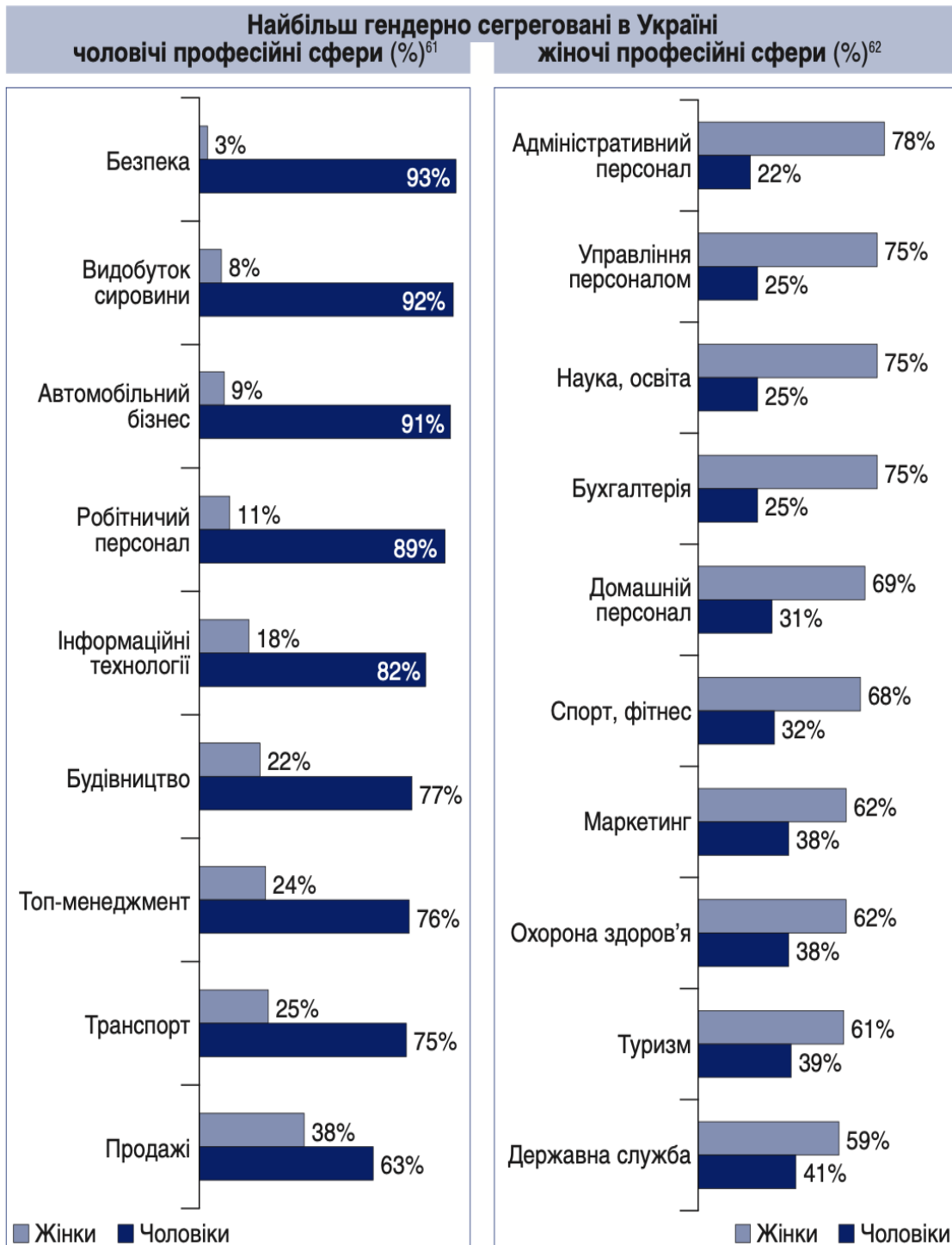

Рис. 3.3. Гендерний розподіл в основних сферах зайнятості чоловіків та жінок

Хоча на сучасній постіндустріальній стадії суспільного розвитку на ринку праці створюються спеціальні можливості для жінок, оскільки структура зайнятості населення змінюється в бік розширення праці у сфері послуг, формуються нові моделі трудових відносин, існують деякі фактори, що обумовлюють специфіку жіночого безробіття в українському суспільстві. Серед таких факторів важливо відмітити, перш за все, переважання потреби в чоловічих кадрах, що зумовлено сучасною структурою української економіки. Така структура економіки формує занижений попит на жіночу робочу силу. І хоча криза, яку принесло збройне протистояння, розпочате в 2014 році, що значно скоротило робочі місця в традиційно чоловічих сферах – вугільна, металургійна, машинобудівна та хімічна промисловість. Найбільш затребуваними робітниками є експерти токарі, водії, електрогазозварники, а також робітники сільськогосподарської промисловості, що обумовлюється аграрним типом економіки України [62, с. 57-60].

Як і було зазначено вище, в країнах Європейського Союзу також існує гендерний дисбаланс в економічній сфері, проте по наявним даним можна також помітити, що найбільший такий розрив простежуються в країнах, що за своїм економічним типом нагадують Україну, наприклад, це Румунія та Болгарія (табл. 3.1). Це доводить необхідність розвитку малого та середнього бізнесу, а також розвиток більш технологічних галузей економіки, що дозволить як покращити загальний стан економіки, так і втілити в реальність проекти закладені в законах прийнятих на рівні нашої країни, а також ЄС [108].

Таблиця 3.1.

Рівень безробіття за статтю в ЄС за 2007-2014 рр. [7, с. 56]

	Чоловіки		Жінки	
	2007	2014	2007	2014
Болгарія	6.5	12.3	7.4	10.4

Румунія	7.2	7.3	5.2	6.1
Латвія	6.5	11.8	5.6	9.8
Чехія	4.2	5.1	6.7	7.4

Велику роль в процесі забезпечення економічних можливостей для жінок, відіграє також можливість поєднувати сімейні та трудові обов'язки, так в Кодексі України, що встановлюють рівність прав жінки та чоловіки, покладають на державу створення умови, що надають можливість поєднувати працю з материнством, та надавати правовий захист, матеріальну та моральну підтримку родинам. В європейському законодавстві також є директиви та резолюції, що корегують та надають можливості рівних прав та обов'язків в сімейних зобов'язаннях [121].

Така політика зазвичай реалізується за трьома основними напрямками, що включають розвиток інфраструктури освітніх закладів для дітей молодшого віку, оплачувану відпустку для батьків після народження дитини, а також надання гнучкого графіку, що підійде обом батькам. Проте виконання цих зобов'язань не завжди виконується державою, як наприклад майже третина українських жінок стикалась з відмовою у працевлаштуванні через народження дитини, вагітності, чи наявності неповнолітньої дитини [79, с. 130]. До того ж, на відміну від Європейського Союзу, де неповна зайнятість є гарно врегульованою на законодавчому рівні, наша держава не надає таких гарантів своїм громадянам, що призводить до тіньової економіки в цій сфері, що погано впливає як на гарантії для жінок так і на загальну економічну ситуацію в Україні.

Залученість жінок до політики та державного управління також є досить важливим критерієм забезпечення гендерної рівності, оскільки саме за доступом жінок до влади та її ресурсів висувається твердження щодо можливостей та економічного добробуту суспільства. Європейських Союз є одним із світових лідерів щодо залучення жінок у політичну сфери, так в середньому в парламентах країн-учасниць Європейського Союзу, жінки складають 29%, в той час коли в

Україні ця позначка сягає лише 12%, і це вже після прийняття рішення, щодо гендерного квотування. В цьому аспекті також, варто зазначити, що подібна ситуація, недостатнього залучення жінок до політичної сфери, спостерігається в державах які тільки нещодавно увійшли до ЄС, в Угорщині це 10%, на Кіпрі та Мальті трохи більше 12%, та в Румунії майже 14% [117]. Ці дані відображає табл. 3.2.

Таблиця 3.2.

Гендерна статистика серед країн світу за 2022 рік

Країна	Місце в загальній статистиці	Надання прав жінкам в політичній сфері
Болгарія	42/146	56/146
Люксембург	46/146	51/146
Естонія	52/146	34/146
Італія	63/146	110/146
Словаччина	67/146	70/146
Чехія	76/146	95/146
Польща	77/146	74/146
Україна	81/146	100/146
Мальта	85/146	89/146
Угорщина	88/146	67/146
Румунія	90/146	63/146

Кіпр	93/146	76/146
Греція	100/146	83/146

Таким чином, з цього можна зробити висновок, що законодавство не є панацеєю від гендерної нерівності в країнах, найважливіші процеси звісно відбуваються за умови їх дотримання, проте важливим також є час та тверді наміри досягти тієї чи іншої мети, що призводить до узгодження дій «зверху» та підтримання їх в суспільстві.

Говорячи про політику, що допомагає досягти гендерного паритету в політичній сфері варто згадати вже зазначені гендерні квоти, за якими держава визначає кількість місць у виборчому органі для жінок. Так, в деяких країн ЄС квоти закріплені на законодавчому рівні. Наведемо дані щодо рівня представленості жінок в уряді цих держав: Бельгія (39,3%), Греція (19,7%), Ірландія (16,3%), Іспанія(41,1%), Італія (31%) та Франці (26,2%) з Португалією (34,8%) [117].

Гендерні квоти вважаються одним з дієвих варіантів вирішення проблеми надання жінкам можливостей самореалізації в політичній сфері. Проте, як доводить досвід як ЄС, так і України, подолання гендерного розриву в цій сфері неможливе лише впровадженням таких законів, особливо при урахуванні неоднозначної думки українців та громадян ЄС щодо гендерних квот як таких, що самі собою дискримінують жінок, оскільки розглядають їх з огляду фізіологічних особливостей, і не завжди з професійної сторони.

Також, в другому розділі цієї роботи були визначені інші причини, що не дозволяють жінкам в Україна, приймати участь в політичних рішеннях на рівні з чоловіками, і перш за все – це стереотипи щодо чоловічих та жіночих рис, що впливають на професійну сегрегацію, небажанням виборців обох статей обирати кандидатів жінок.

Підсумуємо: за результатами спеціальних досліджень проблематики гендерного розриву, Україна порівняно з розвинутими європейськими країнами, знаходиться внизу списку – за нею слідує лише Мальта, Угорщина, Румунія, Кіпр та Греція. Загальними тенденціями для цих країн є:

- низький рівень політичного розширення прав і можливостей жінок та відсутність доступу жінок до посад і процесів прийняття рішень;
- недостатня представленість жінок у продуктивній сфері суспільного життя, низький рівень економічної участі, відсутність можливостей для розвитку для них у цьому вимірі.

Такі показники одночасно доводять те, що адаптація законодавства чи навіть сам вступ до Європейського Союзу не гарантує прискореного подолання гендерного розриву. За деякими оцінками, нашій країні та країнам ЄС, що зазначені вище знадобиться 132 роки, щоб досягти повного гендерного паритету [118, с. 29]. Це обумовлено, економічною кризою спричиненою пандемією, кліматичною ситуацією, а також повномасштабним збройним конфліктом в Україні, що так чи інакше впливає на країни Європейського Союзу. Проте в цьому аспекті варто вказати, що деякі країни ЄС також не можна еталонним прикладом для України, і подекуди ситуація в них є ненабагато краще, а подекуди й гіршою в певних аспектах гендерної політики, тож організація має приділяти особливу увагу створенню та підтримці ефективних систем та механізмів розширення прав і можливостей жінок, особливо в економічній та політичній сферах.

Так само, якщо Україна справді хоче стати членом ЄС, вона має самотужки посилити свою політику та політику гендерної рівності, щоб запобігти подальшому погіршенню ситуації з урахуванням війни, що триває, та викликів, які вона створює для прав і свобод жінок.

3.3. Нормативно-правова база гендерної політики Європейського Союзу та проблеми її імплементації в українське законодавство

Одним з найбільш пріоритетних напрямків розвитку України в зовнішньополітичній сфері в останні роки є вступ до Європейського Союзу, що передбачає зближення в усіх формах, як в законодавчому, так і в соціальному.

Як вже було зазначено вище, з середини останнього десятиліття ХХ століття, одним з критеріїв вступу до ЄС є подолання гендерної нерівності, та наближення до європейського законодавства, акцент саме на гендерному питанні, робиться саме тому, що в останні роки ця сфера стала ключовою в діяльності багатьох міжнародних та регіональних організацій. За критеріями гендерної рівності визначають загальний рівень розвитку та благополуччя суспільства, і вплив гендерного чинника є одним з індикаторів соціально-економічної готовності суспільства до тих чи інших змін.

Аби повноцінно розглянути гендерну політику, норми якої Україна імплементує у своє законодавство, необхідно охарактеризувати етапи такої інтеграції, виявляючи те, коли саме були прийняті ті чи інші основоположні документи в сфері дотримання прав людини.

По-перше, варто відзначити, що на момент здобуття Україною незалежності, питання гендерної рівності в нашій країні, вважалось повністю врегульованим, оскільки саме цю позицію просувала радянська влада, яка надавши можливості чоловікам та жінками навчатись та працювати, вважала, що вже зробила все необхідне для рівних прав та можливостей серед чоловіків та жінок. Проте після розпаду СРСР та руйнування так званої «залізної завіси» стало зрозумілим, що досвід Радянського Союзу, який дістався нам у спадок, не є таким масштабним, як та політика, що запроваджує ЄС у даній площині[24, с.94].

Тож, лише після того, як Україна визначала у своїх зовнішньополітичних документах курс на євроінтеграцію, розпочалась зміна гендерної політики, що стала відштовхуватися від міжнародних договорів та конвенцій, ратифікованим нашим законодавством. І хоча, що перші кроки в цьому плані були зроблені ще в

1981 році, коли СРСР як держава-член ООН ратифікувала «Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» [30], проте лише після здобуття Україною незалежності практичні форми реалізації норм цієї конвенції почали розглядати в парламенті.

Перший етап співпраці України до Європейського Союзу тривав з 1994 року – цією відправною точкою стало підписання Угоди про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною [91], що значно вплинуло на загальний курс нашого суспільства на євроінтеграції та впровадження в наше законодавства відповідних законів. Найважливішим документом, прийнятий на цьому етапі стала Конституція України (1996 р.) [36] – яка стала першим нормативно-правовим актом, що чітко визначив всіх громадян рівними, незалежно від статі, і всі люди є захищені законом, це можна простежити в Статті 3, 21, 51 та 24. Саме Конституція та орієнтація на партнерство з ЄС задали вектор розвитку, який потрібно було підкріпити нормами та законами.

Наступною важливою віхою стало прийняття закону «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» у 2001 року [73], де було закладено вектори подальшого розвитку національного законодавства та відповідної політики. Окрім поліпшення становища жінок, цей документ спрямований також на забезпечення гендерної рівності, шляхом формування кадрового резерву із забезпеченням паритетного представництва жінок і чоловіків, а також створення «гендерного бюро» яке мало б займатись науково-методичним забезпеченням формування та реалізації гендерної політики.

На жаль, на цьому етапі, процес розробки гендерної політики як і адаптація національного законодавства до права Європейського Союзу знову призупинився через відсутність стабільного інституційного механізму координації процесу адаптації всіх трьох гілок влади в Україні. Як наслідок, виникли невідповідності між нормативно-правовими актами органів виконавчої влади та законами, прийнятими парламентом, Верховною Радою [122, с.14-16].

Такі інституційні зміни перешкоджали послідовній інтеграційній політиці та адаптації національного законодавства до ЄС. Крім того, на відміну від більшості європейських партиципаторних демократій, Україні бракувало таких інструментів публічної політики, як публічні консультації та прийняття рішень на основі наукової інформації, що створило ще один виклик для ефективної імплементації законодавства ЄС.

Другий етап розпочався з 2004 року, зі зміною влади в Україні та новим посиленням курсу євроінтеграції, що також призвело до нового витку адаптації законодавства України до норм ЄС. Перш за все це відбулось відповідно до положень Закону України «Про Державну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [68], а також в рамках щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році» в якому було зазначено вищезгадані наміри про інтенсифікацію діалогу Україна – ЄС [27]. До того ж в 2004 році Європейським союзом була започаткована Європейська політика сусідства [122, с. 20], яка мала на меті сприяти процвітанню, стабільності та безпеці у сусідніх до ЄС регіонах, як на півдні так і на сході, зачепивши також і Україну.

Це партнерство базувалось на спільних цінностях, бажанні досягти демократії, поваги до прав людини та соціальній згуртованості. Так, в 2005 році проектом Європейської політики сусідства, було розроблено до реалізації два окремих документи, що мали на меті посприяти процесу інтеграції, цими документами став «План дій Україна – Європейських Союз» [58], а також документ «Європейський інструмент сусідства та партнерства для української державної стратегії 2007-2013 рр.» [23]. У плані дій було зазначено необхідність поглиблення «гендерного діалогу» у політичних, економічних та соціальних сферах суспільного життя, тобто – збільшення представництва жінок у в цих галузях, а також забезпечення їм з чоловіками рівної оплати праці. В документах що послідували за ними, зокрема «Політичний діалог і реформи» [60], була

обумовлена необхідність досягнення гендерного паритету, дотримання прав людини та їх основних свобод, а також забезпечення рівності чоловіків і жінок у суспільстві та економічному житті.

Наступним кроком стало прийняття урядом в 2005 році ряду документів, що стосувались гендерної рівності. Це, зокрема, закон «Про вдосконалення роботи центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [64] та закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [67], що було прийнято 8 вересня 2005 р. Їхньою метою стало досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства, ліквідація дискримінації за ознакою статі шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок та їх правами, наданими Конституцією України. В подальшому на для ефективного виконання Закону було прийнято кілька державних соціальних програм щодо забезпечення гендерної рівності та рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [67].

Також в 2012 році було ухвалено закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Саме цей закон вперше на законодавчому рівні дав визначення поняття «дискримінація» і заборонив буд-які її прояви, зокрема за ознакою статі, що надало чоловікам і жінкам законодавчо обґрунтовані можливості оскарження та захист від дискримінації. Це закон також адаптував українське законодавство до європейського, оскільки підлаштував українські норми до норм з дотримання прав людини в ЄС [69].

В цей же період у 2013 році була затверджена державна програма «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» [67], метою якої стало впровадження гендерних підходів до усіх галузей життя українського суспільства. Місією цього документа стало впровадження гендерних підходів в усі сфери життєдіяльності суспільства, шляхом формування

у суспільстві культури гендерної рівності шляхом заохочення роботодавців до запровадження європейських стандартів рівності співробітників у сфері праці, навчання фахівців з гендерних питань, впровадження гендерних підходів у систему освіти, проведення інформаційних кампаній за участю засобів масової інформації, закладів культури та навчальних закладів з метою запобігання формуванню стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка. Продовженням цієї програми стало закріплення норм про гендерні квоти в законі «Про місцеві вибори» [72] в 2015 році, який мав на меті, аби в партії були обов'язково присутні 30% осіб чоловічої чи жіночої статі (хоча, нажаль, в законі не йшлося про санкції за недотримання цієї норми) [112, с.359].

Прийняття цих законів, можна так само пов'язати, з рішенням щодо посилення євроінтеграції, а також необхідністю слідувати затвердженому плану дій. Успіх політики, що проводилась під проводом ЄС, можна побачити за допомогою аналізу Глобального звіту про гендерний розрив в 2006 році, в якому наша держава посіла 47-місце, яке стало одним з найвищій місць, що очолила Україна в наступні роки, в той час коли в 2007 Україна зайняла 57 місце, а в 2008 – 62 місце [119, с.42], що наочно показує невеликі зміни, які відбулись після імплементації вище зазначених договорів у повсякденне життя українців, а також розвіяло вже вищезгаданий стереотип, про відсутність проблем в гендерній площині (рис. 3.1).

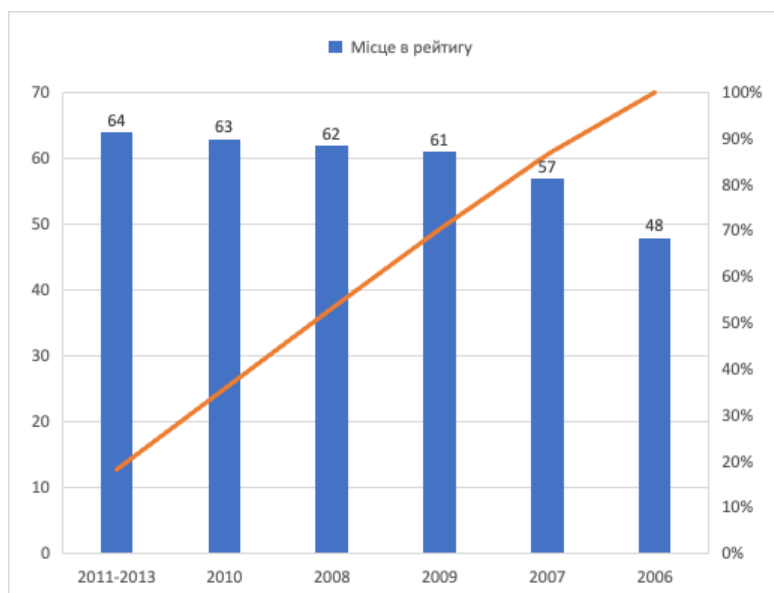

Рис. 3.1. Динаміка рейтингової позиції Україна за індексом гендерного розриву

Третім й останнім на даний час етапом є період з 2014 року, коли було підписано Угоду про асоціацію України з ЄС. Крім того, що цей договір містив положення про повноцінну політичну й економічну інтеграцію він також містить кілька положень щодо гендерної рівності, зокрема статтю 14 «Верховенство права та повага до прав людини та основних свобод» у розділі III (Правосуддя). Свобода та безпека), а також статті 419, 420 та 424 глави 21 «Співпраця у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей» у розділі V (Економічне та секторальне співробітництво).

Перший План дій щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та його державами-членами на 2014-2017 роки містить шість статей, які безпосередньо стосуються гендерної рівності. Метою Плану дій є зміцнення національного інституційного механізму забезпечення гендерної

рівності та розширення можливостей для національного антидискримінаційного законодавства за ознакою статі та юридичного застосування цих положень.

Питання гендерної рівності в соціальній політиці та забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок у сфері зайнятості висвітлюються статтями 419, 420, 424; а також Додаток XL до Розділу 21 «Співробітництво у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей». Саме Додаток визначає цілі щодо поступового наближення українського соціально-трудоного антидискримінаційного законодавства та практики до доробок ЄС у сферах зайнятості, соціальної політики та рівних прав [90].

Загалом, закріплення в Конституції України євроінтеграційного та євроатлантичного векторів розвитку держави, здійснення кроків назустріч асоціації України та ЄС відобразило прагнення українського народу до свободи, а також до європейських цінностей демократії, прав людини та верховенства права. Так само, на ухвалення законів, що затверджують гендерну рівність вплинула Революція Гідності, одним з основних слоганів якої було «Права людини понад усе!», що спонукало державу в діалозі з суспільством визначити основні вимоги та закріпити їх в нормативно-правовому акті. 25 серпня 2015 р. затвердженням Національної стратегії у сфері прав людини [70], спрямовану на удосконалення системи захисту прав і свобод людини в Україні та об'єднання суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини, що захищаються на основі принципу рівності та без дискримінації.

Збройна агресія Російської Федерації проти України (з 2014 р.), зумовивши необхідність захисту країни, стала каталізатором змін у секторі безпеки та оборони України, сприяла посиленню взаємодії з НАТО та прийняттю його стандартів та цінностей, серед яких – гендерна рівність. Так в 2017 р. було скасовано наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Переліку важких робіт і робіт зі шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» [69]. Також влітку 2016 року Міністерством оборони України було

розширено перелік бойових посад для військовослужбовиць за контрактом, що стало великим кроком до визнання рівноправної участі жінок і чоловіків у військовій професії, наступним кроком в цій сфері став закон «Про внесення змін до деяких законів України, щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ» підписаний в 2018 році [64]. Ухвалення цих законів призвело до збільшення кількості жінок в армії, так в 2008 році жінок в армії нараховували лише 1800, в 2017 році їх кількість була більше 23 тисяч, а на 2022 рік в лавах ЗСУ служать понад 38 тисяч жінок [6].

У 2016 р. Уряд України затвердив перший Національний план дій України з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року, до виконання якого були залучені інститути сектору безпеки та оборони. На виконання цього Плану були розроблені та прийняті відомчі плани, розроблялися та вносилися зміни до нормативно-правових актів, які були дискримінаційними щодо жінок, розпочався реальний та швидкий процес гендерної інтеграції. Було проведено оцінку гендерного впливу на сектор безпеки та оборони України (2017 р.), підготовлено Стратегію запобігання та протидії сексуальному насильству, пов'язаному із конфліктом [93].

В 2016 році було ухвалено «Стратегію упровадження гендерної рівності та недискримінації у сфері освіти «Освіта: гендерний вимір – 2020»», в загальних положеннях стратегії створення цієї стратегії обумовлено започаткуванням політики гендерного мейнстримінгу в ЄС в контексті якого особливого значення набуває в Україні впровадження в освіту принципів гендерної рівності та недискримінації. Загалом цей документ визначав базові принципи, мету, стратегічні цілі, завдання та цільові групи і сфери впровадження державної політики гендерної рівності та недискримінації в освіті, в 2022 році цей проект був розширений до 2030 року. За цей період він має допомогти українським навчальним закладам реалізувати зобов'язання за ініціативою «Партнерство Біарріц» [94].

Ще одним виконаним пунктом з переліку плану дій щодо імплементації норм європейського законодавства в Україні стало запровадження в 2017 р. посади спеціального Урядового уповноваженого для посилення координації роботи органів виконавчої влади у питаннях гендерної політики.

В рамках сімейного законодавства в 2021 році також відбулись зміни, адже в Україні було внесена зміни до закону «Про відпустку» [65] яка змінила 77 Статтю даного закону, та надала право чоловікам на рівні з жінками йти в декретну відпустку, цей закон був ухвалених згідно подібних існуючих в країнах Європейського Союзу, і зробив наше суспільство ще на один крок ближче до євроінтеграції. В 2021 році в Україні був скорегований закон «Про рекламу» [74], саме він визначив, що таке сексизм в рекламі та запровадив за неї покарання, значною мірою цей закон в майбутньому має потенціал скорегувати існуючі стереотипи, щодо об'єктивізації жінок та чоловіків, а також досягти розуміння в суспільстві, їх прав в питаннях дискримінації.

Загалом в рамках цього етапу найважливішими документами, що були прийняті на основі європейського законодавства, став Національний план дій, щодо виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», саме він мав стати «каталізатором реалізації заходів у напрямку гендерної політики, проте основними недоліками цих документів став рекомендаційний, а не обов'язковий характер документу, відсутність необхідності оприлюднення щорічних результатів цього виконання, відсутність інформації щодо фінансування проекту. Наочним прикладом еволюції гендерної політики, та її прийняття в суспільстві та в політичних колах України, можна назвати остаточну ратифікацію Стамбульської конвенції [35], яка була підписана нашою державою вже в 2011 році, але проти її ратифікації виступали Ради церков і деякі народні депутати, оскільки на їх думку вона нав'язувала гендерну ідеологія, що шкодила моралі та сімейним цінностям українського суспільства. Тож, Стамбульська конвенція була ратифікована лише влітку 2022 року, і нарешті «заповнила» прогалини які

існували в українському кримінальному кодексі, що встановлюють кримінальну відповідальність за насильство щодо жінок і забезпечити за нього покарання. Загалом, метою цього документу стало руйнування гендерних стереотипів, які допускають насильство щодо жінок, та заборонити всі види дискримінації жінок, а також передбачає механізми захисту як чоловіків так і жінок, що постраждали від домашнього насильства. Крім, того що в майбутньому цей документ має потенціал передбачити та запобігти домашньому насильству, а також зробити практику дискримінації за біологічними ознаками менш поширеною, його ратифікації є визначною віхою у процесі інтеграції України в європейський простір, а також надає можливість експертам Ради Європи контролювати, як Україна виконує взяті на себе зобов'язання, що помітно розширює можливість діалогу.

Особливої значущості ратифікація Стамбульської конвенції набуває і через, ведення бойових дій на території нашої країни, через вчинення російськими військовими сексуального насильства, по відношенню до жінок, чоловіків та дітей, оскільки ця концепція передбачає також посилення відповідальності для кривдників наших громадян, що перебувають чи переховуються за кордоном. Проте конвенція є досить актуальною, і для мирного часу, оскільки останні часи випадки домашнього насильства збільшились, перш за все через пандемію COVID-19. Актуальність прийняття цієї конвенції впливає зі статистичних даних, щодо домашнього насильства. Так, в 2019 році було зафіксовано майже 142 тисячі заяв від постраждалих, а в 2020 році їх кількість збільшилась до 208 тисяч, проте кримінальних проваджень по цим справам було відкрито 1563 та 3037 відповідно, і лише половина з них дійшла до суду [26]. Як було зазначено в попередніх розділах, Стамбульська конвенція також була ратифікована в рамках Європейського Союзу, тож в цьому контексті зазначити, що рівень гендерно зумовленого насильства, є досить високим, так в дослідженні від Євростату, яке проводиться з 2020 року, було зазначено, що в Болгарії 78% жінок стикаються з

насильством, а у Франції 95% [114, с. 8]. Також важливо зазначити, що в ході цього дослідження було виявлено, що за останні 5 років кількість насильства, щодо жінок збільшився, хоча як і в Україні, лише 5% з жінок, що пережили насилля повідомили про це в поліцію [114, с.5].

Нажаль, через повномасштабну війну неможливо повністю проаналізувати, як ратифікація Стамбульської конвенції вплинула, на вище згадані випадки домашнього насильства, проте очевидним є, що хоча вона й не обіцяє миттєвого вирішення цієї проблеми, проте є важливим кроком до надання необхідних гарантій, жінкам, чоловікам та дітям, проти яких воно скоюється.

У висновку, варто сказати, що саме наведені тут закони та етапи, показують еволюцію, яку пройшла наша країна, як до розуміння загальних європейських цінностей так і до впровадження гендерної рівності на найвищому рівні, на мою думку, саме імплементація цих законів доводить серйозність намірів українців до європейської інтеграції, а також до переходу до більш людиноцентричної політики. І хоча, на прикладі певних європейських країн можна побачити, що закони не завжди означають ефективні зміни, саме їх ратифікація подекуди стає першим кроком до змін в свідомості суспільства.

Висновки до третього розділу

В цьому розділі було проаналізовано загальні тенденції, які відбуваються в Україні в контексті політики європейської інтеграції саме в гендерному аспекті. Автором було ретельно опрацьовано, етапи імплементації гендерного законодавства, а також наведено статистичні дані, щодо проблем їх практичної реалізації.

Характеризуючи загальний стан гендерної рівності / нерівності в Україні, можна сказати, що і в законодавстві, та і в думках багатьох українців є стійке розуміння про важливість цієї складової в суспільному житті, проте існують досить великі проблеми з втіленням цих «ідеалів» в реальне життя, що зумовлено історичними, політичними, економічними та соціокультурними факторами.

Було охарактеризовано й психологічну готовність українців сприймати й наслідувати такі європейські цінності, як рівність, верховенство права, толерантність. Результатом став аргументований висновок про те, що для українців цінності європейців не є чимось невідомим або ж чужим.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження автор дійшов таких **висновків**:

1. Охарактеризовано стан наукової розробки проблеми гендерної рівності та нерівності в Україні, було проаналізовано вітчизняну та зарубіжну соціологічну літературу, а також джерельну базу дослідження. Саме завдяки проведеного аналізу стало зрозумілим, що найбільше важливими в дослідженні стали соціологічні опитування, що проводились в Україні національними та закордонними агентствами, такими як UNFPA, Світове дослідження цінностей та фонд Фрідріха Еборта. Крім цього, для повноцінного вторинного аналізу, була використана література, що містить загальну інформацію, щодо теорії гендерну та стратифікації суспільства за ознаками статі. Також, за допомогою аналізу нормативно-законодавчих актів, стало зрозуміло, як закони змінюють ставлення населення до тих чи інших соціальних проблем. Загалом, автор прийшов до висновку, що по-перше саме гендерна рівність призводить до економічного піднесення держав, по-друге впровадження нормативно-правових актів не призводить до миттєвих результатів, для подолання проблем гендерної рівності/нерівності необхідно прагнення як державних так і громадянських інституцій.

2. Було досліджено європейську систему захисту прав людини, проаналізовано основні етапи та нормативно-правові акти в процесі її становлення, а також місце захисту жінок в ній. Стало зрозуміло, що «гендерний мейнстрім» став досить важливим аспектом боротьби за права людини й розвинутого майбутнього за допомогою досягнення гендерного паритету в усіх сферах життя, що обумовлюється як позицією ООН, а також баченням багатьох країн,. Тож, автором було проаналізовано міжнародний вплив, який здійснює Європейських Союз в питаннях досягнення гендерної рівності, а також установчі договори та стратегії, що гарантують просування рівності чоловіків та жінок в політичній та

економічних сферах життя; і автор хоче зауважити, що гендерна політика організації дійсно є всеохоплюючою і будується багато в чому на руйнуванні стереотипів, що існують в європейському суспільстві, в тому числі підштовхуючи чоловіків та жінок, змінювати власні судження щодо «типових» чоловічих та жіночих справах. Підкреслимо й необхідність впровадження відповідних норм в українське законодавство та дотримання відповідної політики на практиці.

3. Було комплексно проаналізовано головні підходи до вивчення гендерних стереотипів, твердження про які висувались багатьма дослідниками, серед яких було виділено прихильників соціально-комунікативного, соціокультурного обумовлення та психологічного обумовлення гендерних стереотипів. Також було досліджено основні функції стереотипів і з'ясовано, що вони містять як позитивні так і негативні властивості, і позбутись негативних явищ неможливо, не зруйнувавши явище стереотипізації загалом. А також в ході дослідження автор дійшов висновку, що необхідним для подолання негативних стереотипів-упереджень як деконструктивних ментальних схем, «в'язниць свідомості» є не впровадження нових законів, а зміна ставлення до виховання в середині родин, до чого можна дійти лише послідовною політикою в культурній, економічній та соціальних сферах.

4. Проаналізовано вплив гендерних стереотипів на культурну та соціальну сферу українського суспільства, а саме досліджено вплив різних агентів соціалізації (сім'я, школа, література, релігія) на їх формування, стійкість, спадковість. Під їх впливом український соціум багато у чому все ще відтворює патріархальні соціокультурні практики, де жінка розглядається як матір, та берегиня побуту. Ці порядки зміцнює й вплив ЗМІ, реклами: остання відверто використовує жінок, як об'єкт який використовують для збільшення продажів чи привертання уваги. Було досліджено, яким саме чином це все вплинуло на наявний стан в якому знаходиться українське суспільство, крім цього було проаналізовано соціальне обумовлення гендерних стереотипів, а також визначено велику роль в

цьому питанні історичного минулого, релігії, й нарешті, політичного спрямування. Там, де уряди традиційно будуються за патріархальною моделлю, там і в соціумі міцно тримаються гендерні стереотипи та соціальні практики, що стають на заваді самореалізації жінок у зовнішніх по відношенню до власної родини сферах.

5. Визначено головні сфери впливу гендерних стереотипів в Україні, серед яких автором було визначено політичну сферу в якій активними гравцями майже не виступають жінки, через що майже неможливе реформування політичної системи. Також гендерні стереотипи впливають майже на всі сфери суспільного та трудового життя громадян України, починаючи з поділу на «типово жіночі» та «типово чоловічі» спеціальності в освіті. Проаналізовано також і вертикальну сегрегацію, очевидним після чого стало, те що чоловіки частіше за жінок одержують керівні посади навіть у «типово жіночих» сферах. Проаналізовано також вплив гендерних стереотипів на військову сферу, а також автор дійшов того висновку що в інтересах прямування до гендерної рівності Україні необхідно брати в приклад гендерну військову політику Ізраїлю.

6. Було проведено вторинний аналіз результатів останніх соціологічних досліджень українських та міжнародних соціологічних установ з питань гендерної рівності та гендерних ролей. Було досліджено, як насправді українці ставляться до гендерних стереотипів та ролей і чи справді вони вважають цю проблему актуальною, та тією що потребує негайного вирішення. Також на основі соціологічних досліджень було виявлено, як саме виховання та гендерні ролі впливають на життя людей, і чи готові вони змінюватись, аби зробити своє життя більш комфортним.

7. Розглянуто соціологічні дослідження проведених відомими закордонними соціологічними фондами, щодо прийняття українцями європейських цінностей, за допомогою яких було опрацьовано результати опитувань з 2011 до 2020 року, саме такий комплексний аналіз, дав можливість простежити еволюцію суспільних настроїв в українському суспільстві, як у суто

політичному аспекті вступу до ЄС, так і в контексті сприйняття європейських цінностей. У висновку з цього дослідження, можна сказати, що українці в останні роки почали більше віддавати перевагу притаманним європейському суспільству цінностям, проте у питаннях толерантності та гендерної рівності Україна ще має пройти доволі довгий шлях європейської інтеграції.

8. Було проведено порівняльний аналіз, гендерної рівності в українському та європейському суспільстві на основі гендерної політики ЄС. Проаналізувавши різні фактори що стосуються гендерної рівності в сімейному, політичному та трудовому законодавстві, а також його результати в на прикладі наявних соціологічних даних було з'ясовано те, в чому саме проявляються головні соціальні проблеми гендерної нерівності в Україні, в той час коли майже ідентичне законодавство досить «гарно працює» в певних країнах ЄС. Таким чином, автор дійшов висновку, що хоча в Україні й існує необхідність удосконалювати своє гендерне законодавство, проте основними причинами нерівності є саме суспільні настрої, громадська думка.

9. Охарактеризовано нормативну правову базу гендерної політики України, а також вплив на неї імплементації європейського законодавства, завдяки розділенню цих етапів співробітництва з Європейським Союзом, стало зрозумілим коли саме Україна здійснювала найбільші перетворення в своєму законодавстві, а також було зроблено комплексний аналіз, щодо причин, які передували найбільшим перетворенням в гендерній політиці країни. За допомогою поділу етапів впровадження гендерних норм в українське законодавство, а також проведеному до цього аналізу цінностей та стереотипів притаманних українцям, автор прийшов до висновку, що найбільш успішним етапом впровадження гендерних норм (за рахунок підтримки населення) стали роки після 2014 року – через змінену громадської думки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акуленко Л., Балакірева О., Волосевич І. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Київ : Український центр європейської політики, 2020. 217 с.
2. Бежнар Г. П. Гендерні стереотипи в рекламі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 32. С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i32.1015> (дата звернення: 23.01.2023).
3. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Київ : Фенікс, 2014. Т. 11, вип. 9. С. 107–118.
4. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. Москва: Изд-во МГУ, 1982. 411 с.
5. Боровская Л. Теория стереотипов Липпмана и ее последующая трансформация в социальной науке. *Вестн. НАУ. Сер.: Философия. Культурология*. 2005. No 1 (2). URL: http://sophia.nau.edu.ua/science/visnik/visn_2/borovsk.htm
6. «Відстояли своє право на вибір»: у Міноборони розповіли про кількість жінок в ЗСУ. *TCH.ua*. URL : <https://tsn.ua/ukrayina/vidstoyali-svoeye-pravo-na-vibir-u-minoboroni-rozprovili-pro-kilkist-zhinok-v-zsu-2117770.html> (дата звернення: 23.01.2023).
7. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Розумкова, 2016. 244 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2016_Gender_rivn.pdf
8. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями вдосконалення. Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. С. 40–49.
9. Гендерні медійні практики : Навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів / Колектив

- авторів. Київ : Міністерство соціальної політики України, 2014. 206 с. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/c/3/284966.pdf>
10. Гендерні перетворення в Україні / укл. М. Скорик. Київ : ТОВ «АДЕФ-Україна», 2007. 165 с.
11. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість: Практичний посібник для журналістів та працівників ЗМІ / Н. М. Сидоренко, М. М. Скорик та ін.; ред.-упоряд. Н. М. Сидоренко. Київ : К.І.С., 2004. 76 с
12. Гендерні ролі та стереотипи. *Соціологічна група «Рейтинг»* 04.03.3021 URL : https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_gender_032021_fin.pdf (дата перегляду 19.10.2002)
13. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / Ю. Саєнко. Київ : Програма розвитку ООН, Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 2007. - С. 35-47.
14. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія : Навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.
15. Демченко В., Ломакіна О. Домашнє насилля: стереотипи й реалії. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*. 2022. № 1(19). DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-92-103](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-92-103) (дата звернення: 23.01.2023).
16. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Постанова Кабінету міністрів України від 11.04.2018 р. № 273. Дата оновлення. 23.09.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
17. Дж. Э. Уильямс и Д. Л. Бест. Измерение половых стереотипов: исследование тридцати стран. Калифорния: Sage Publications, 1982. 357 с..

18. Договір про Європейський Союз : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 р.
Дата оновлення: 13.12.2007. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text (дата звернення:
22.01.2023).
19. Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні. UNFPA Ukraine
18.11.2017. URL :
https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pubpdf/Економічні%20наслідки%20насильства_2017_1.pdf
20. Європейська конвенція з прав людини. Конвенція Європейського суду від 1
жовтня 1994 р. URL : https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf
21. Європейська соціальна хартія (переглянута) : Хартія Ради Європи від
03.05.1996 р. Дата оновлення: 07.09.2016. URL :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення:
22.01.2023).
22. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин : Хартія Ради Європи
від 05.11.1992 р. Дата оновлення: 15.05.2003. URL :
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення:
22.01.2023).
23. Європейський інструмент сусідства та партнерства. Стратегія ЄС щодо
України на період 2007-2013 рр. *Державно податкова служба України:
офіційна сторінка*. 2006. 34 с. URL:
<https://tax.gov.ua/data/material/000/000/53856/0.pdf>
24. Єрмолаєва Т.В., Шваб К. Гендерні стереотипи у сучасному українському
суспільстві. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка
і психологія». Педагогічні науки*. 2017 № 1. С. 92–96. URL:
<https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2017/1/15.pdf> (дата звернення:
05.10.2022).

25. Жінка у суспільно-політичному житті: упередження, можливості, перспективи - загальнонаціональне опитування . Фонд «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва». 07.05.2015. URL : <https://dif.org.ua/article/zhinka-u-suspilno-politichnomu-zhitti-uperedzhennya-mozhливosti-perspektivi-zagalnonatsionalne-opituvannya> (дата перегляду 19.10.22)
26. Збільшення звернень про домашнє насильство у зв'язку з карантином немає, але МВС розробило план для можливих жертв, - Катерина Павліченко
Портал МВС: офіційна сторінка. 21.03.2020. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Zbilshennya_zvernenn_pro_domashn_nasilstvo_u_zvyazku_z_karantinom_nema_ale_MVS_rozrobilo_plan_dlya_mozhливih_zhertv__Katerina_Pavlichenko_29198
27. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році" : Звернення Президента України від 09.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-06#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
28. Инглхарт Р. Культурная эволюция: как изменяются человеческие мотивации и как это меняет мир. Москва : Мысль, 2019. 347 с.
29. Кімел М. Гендероване суспільство. Київ : Сфера, 2003. 189 с.
30. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 18.12.1979 р. Дата оновлення: 06.10.1999. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 22.01.2023).
31. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять N 111 (укр. / рос) : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 25.06.1958 р. № 111. Дата оновлення:

- 24.06.1975. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text (дата звернення: 22.01.2023).
32. Конвенція про політичні права жінок : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.12.1952 р. Дата оновлення: 07.07.1954. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text (дата звернення: 22.01.2023).
33. Конвенція про права дитини : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. Дата оновлення: 20.10.2014. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 22.01.2023).
34. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності N 100 : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 29.06.1951 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text (дата звернення: 22.01.2023).
35. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Конвенція Ради Європи від 11.05.2011. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
36. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
37. Кулачек О. Роль жінки у державному управлінні: старі образи, нові обрії. Київ : Основи, 2005. 301 с.
38. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Збірник наукових праць: Психологія*. 2018. № 22. С. 55–62. URL : <https://doi.org/10.15330/psp.22.55-62> (дата звернення: 23.01.2023).
39. Липпман У. Общественное мнение / пер. с англ. Т. В. Барчунова, под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко. Москва: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.

- 40.Майдан. Жіноча справа . Український жіночий фонд. 2014. URL : https://www.uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/20140604104737967428maydan_web-2.pdf (дата перегляду 09.09.2022)
- 41.Малес Л. В. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2004. – 233 с.
- 42.Марценюк Т. Відповідальне батьківство та гендерна рівність. Інформаційно-просвітительське издание «Я» / Харьковская женская организация «Крона». 2008. Спецвыпуск «Новые роли для украинских женщин». С. 12–13.
- 43.Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ : КМА, 2014. 65 с.
- 44.Марценюк Т. Гендерні квоти: міжнародний досвід запровадження та українські реалії. Гендер в деталях. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/mizhnarodniy-dosvid-zaprovadzhennya-gendernih-kvot-ta-ukrainski-realii-134924.html> (дата звернення: 24.01.2023).
- 45.Мельник Г. С. Стереотип, формирование стереотипов в процессе массовой коммуникации. URL: <http://psyfactor.org/lib/stereotype1.htm> (дата перегляду 19.09.2022)
- 46.Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 21.12.1965 р. : станом на 4 лют. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 22.01.2023).
- 47.Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. Дата оновлення: 19.10.1973. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 22.01.2023).

48. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. Дата оновлення: 19.10.1973. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 22.01.2023).
49. Мішин А. Державна сімейна політика як цілісна науково-практична система. *Актуальні проблеми державної сімейної політики: Матеріали науково-практичної конференції. Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту (спецвипуск). Науково-практичний журнал.* 2010. № 1-2. С.17–22.
50. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник. Видання 2-ге, виправлене та доповнене. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 688 с.
51. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр.: кол. моногр. / за ред. О. М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
52. Населення України. Народжувальність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. Київ : АДЕФ-Україна 2008. 288 с.
53. Невидимий батальйон: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження) / за заг. ред. Т. Марценюк. Київ : КМА, 2015. 89 с.
54. Овчарова О. Гендерная асимметрия политики: изменение мировой конфигурации. Южнороссийский журнал социальных наук. 2016. № 2. С. 70–81. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernaya-asimetriya-politiki-izmenenie-mirovoy-konfiguratsii> (дата перегляду: 03.11.2022).
55. Омелян І. Гендер у політиці - історія боротьби за політичні права жінок. URL: <http://gender.at.ua/news/2010-03-04-294> (дата перегляду 19.09.2022)
56. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 348 с.

- 57.Пальян З. Сучасний режим народжуваності в Україні: статистичне оцінювання стану та перспектив. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2011. Вип. 129. С. 35–38.
- 58.План дій «Україна – Європейський Союз»: План Європ. Союзу від 12.02.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693#Text (дата звернення: 23.01.2023).
- 59.Повість минулих літ: Літопис: для ст. шк. віку. Київ: Веселка, 1989. 220 с.
- 60.Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики. Євроінтеграційний портал. 24.10.2017. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/tekst-uhody-pro-asotsiatsiiu/rozdil-ii-politychnii-dialoh-ta-reformy-politychna-asociatsiatsiia>
- 61.Полторак В. А., Зоська Я. В., Стадник А. Г. Соціальні стереотипи і громадська думка. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2021. № 27. С. 115–122. Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i27.931> (дата звернення: 23.01.2023).
- 62.Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник / О. О. Уварова. – Київ, 2018. – 204 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf
- 63.Правдивець Н. Зовнішні чинники розвитку професійної ідентичності у жінок-військовослужбовців: феномен «скляної стелі» та «реверсивного гендерного стереотипу». *Актуальні питання освіти і науки*. 2015. 31 жовт. С. 178–183.
- 64.Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ Президента України від 26.07.2005 р. № 1135/2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005#Text> (дата звернення: 23.01.2023).

65. Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. Дата оновлення: 01.12. 2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр#Text> (дата звернення: 24.01.2023).
66. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях : Закон України від 06.09.2018 р. № 2523-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
67. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV Дата оновлення 07.12. 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
68. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV. Дата оновлення: 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
69. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. Дата оновлення 30.05.2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
70. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015. Дата оновлення: 26.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
71. Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок (ДНАОП 0.03-8.08-93) : Наказ МОЗ України від 29.12.1993 р. № 256.

- Дата оновлення: 22.12.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
72. Про місцеві вибори : Закон України від 14.07.2015 р. № 595-VIII. Дата оновлення: 10.07.2022. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
73. Про підвищення соціального статусу жінок в Україні: Указ Президента України від 25.04.2001 р. № 283/2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283/2001#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
74. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-вр#Text> (дата звернення: 24.01.2023).
75. Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 31.05.2012 р. № 325-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325-2012-р#Text> (дата звернення: 24.01.2023).
76. Пушкарева Н.Л. Женщины древней руси. Москва: Мысль.1989. 286 с. URL: <https://www.booksite.ru/fulltext/zhenshini/text.pdf>
77. Рамкова конвенція про захист національних меншин : Конвенція Ради Європи від 01.02.1995 р. Дата оновлення: 09.12.1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 22.01.2023).
78. Роль жінок в українському суспільстві. Соціологічна група «Рейтинг» 05.03.2020. URL: https://sau.in.ua/app/uploads/2020/03/RG_Women_032020_press.docx (дата перегляду 19.09.2022)

79. Романова Н. Суспільство і гендерні стереотипи в сучасних умовах: нові орієнтири. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ : ПЦ «Фоліант», 2003. С. 129–136.
80. Рябова Т. Жінщина в історії Західноєвропейського середньовіччя. Іваново: Юнона, 1999. 212 с. URL: http://cens.ivanovo.ac.ru/publications/riabova_tb_women_in_medieval_times.pdf
81. Рябова Т.Б. Стереотипи и стереотипизация как проблема гендерных исследований. *Личность. Культура. Общество*. Вып.1-2(15-16). С. 120–139. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gendernye-stereotipy-i-gendernaya-stereotipizatsiya-metodologicheskie-podhody/pdf>
82. Слово о полку Ігоревім. Київ: Веселка, 2008. 136 с.
83. Соколовська Ю. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства (Міністерство соціальної політики України). 20.03.2020. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/kozhna-5-zhinka-v-ukrayini-stikayetsya-z-tiyeyu-chi-inshoyu-formoyu-nasilstva-yuliya-sokolovska> (дата перегляду 15.10.2022)
84. Сорока М. П. Інструменти підвищення ефективності транскордонного співробітництва регіонів України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=353>.
85. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2019 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств) / Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2019. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_sdhdu2019.pdf (дата перегляду 19.09.2022)

86. Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок . *UNFPA Ukraine*. червень 2018. URL : https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Сучасне%20розуміння%20маскулінності_Звіт%20дослідження.pdf (дата перегляду 19.09.2022)
87. Тимошенко Г. Населення України за 2014 рік Демографічний щорічник. Київ: Консультант, 2015. 118 с. URL : https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2015/zb/12/naselen_2014pdf.zip.
88. Ткалич М. Гендерна психологія : Навчальний посібник. Київ: Альма-матер, 2011. 368 с.
89. Топчій Г., Литвиненко А., Івженко І. Гендерна політика в Україні: сучасні трансформації. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2022. № 1(19). С. 233–245. URL : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1\(19\)-233-245](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-1(19)-233-245) (дата звернення: 23.01.2023).
90. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. Дата оновлення: 30.11.2015. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 23.01.2023).
91. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами : Угода Україна від 14.06.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 23.01.2023).
92. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття: Кол. монографія / за ред. М.О.Шульги. Київ: Ін-т соціології НАН України, 1999. 687с.
93. Уотсон К. Гендерні питання в сфері оборони. Збірник інформаційно-методичних матеріалів. *ОБСЄ: офіційна сторінка*. 2015. URL :

- <https://www.osce.org/files/f/documents/a/b/468957.pdf> (дата перегляду 15.10.2022)
94. Уряд схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. *Міністерство освіти і науки України*. URL : <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-shvaliv-strategiyu-vprovadzhennya-gendernoyi-rivnosti-u-sferi-osviti-do-2030-roku> (дата звернення: 24.01.2023).
95. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : АСТ, 2005. 603 с.
96. Хартія основних прав Європейського Союзу : Хартія Європ. Союзу від 07.12.2000 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 22.01.2023).
97. Хорни К. Женская психология: Пер. с англ. Санкт Петербург : ВЕИЛА, 1993. 222 с.
98. Хубер Д. Теория гендерной стратификации. Антология гендерной теории. Минск : Пропилен, 2000. 357с.
99. Чи згодні українці змінити стереотипи, розділивши порівну домашні обов'язки та догляд за дітьми? *Київський міжнародний інститут соціології*. 30.10.2015. URL : <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=563&page=1&t=8> (дата перегляду 22.10.2022)
100. Шанідзе О.Д. Гендерні дослідження в українській соціології: історико-соціологічний аспект. *Розвиток сучасного українського суспільства у соціологічному вимірі*. С. 71-76. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/58138/1/Shanidze_Henderni_2022.pdf
101. Шибутани Т. Социальная психология. Ростов на Дону: Феникс, 1999. 544 с. URL: https://www.phantastike.com/social_psychology/soc_psy/pdf/
102. Шихирев П. Н. Современная социальная психология в США. Москва: Наука, 1979. 111 с. URL:

https://pc01.twirpx.net/0271/0271460_2E51CF9B/shikhirev_pn_sovremennaia_sotsialnaia_psikhologija_v_ssha.zip

103. Шихирев П.Н. Современная социальная психология. Екатеринбург: Деловая книга, 2000. 448 с. URL: https://www.phantastike.com/social_psychology/sovremenn_soc_psihologiya_shikhirev/doc/
104. 12-13 December 2002. Copenhagen Summit of the European Council and Turkey. *Euractive*. 19.12.2002. URL : <https://www.euractiv.com/section/enlargement/opinion/12-13-december-2002-copenhagen-summit-of-the-european-council-and-turkey/> (дата звернення: 22.01.2023).
105. A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025. European Commission. COM(2020) – March 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>
106. Baracol D. The Policies of the European Union on the Gender Aspects of Democracy Building in South East Asia. *IDEA*. 2010. P. 1–25 URL : <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/chapters/the-role-of-the-european-union-in-democracy-building/eu-democracy-building-discussion-paper-42.pdf> (дата звернення: 22.01.2023).
107. Barcelona Summit: the outcome. *Euractive*. 18.03.2002 URL : https://www.euractiv.de/section/energie-und-umwelt/news/barcelona-summit-the-outcome/?_ga=2.146281972.1950904307.1674379283-1605978238.1673611725
108. Blog: Gender equality in the EU and Ukraine – where do we stand? *EU NEIGHBOURS east*. 08.12.2022. URL : <https://euneighbourseast.eu/young-european-ambassadors/blog/blog-gender-equality-in-the-eu-and-ukraine-where-do-we-stand/> (дата звернення: 24.01.2023).

109. Buhbe M. How Ukrainians Perceive European Value. Friedrich Ebert Stiftung. 2017. 20 p. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/id-moe/13731.pdf>
110. Connell R.W. Gender In World Perspective Cambridge: Polity Press, 2009. 179 p. URL: <https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/2019-08/Connell%2C%20Gender%20in%20World%20Perspective%2C%202nd%20Edition%20%282009%29.pdf>
111. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *EUR-Lex*. URL : <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML> (дата звернення: 24.01.2023).
112. Dean L.A., Dos Santose P.A. The implications of gender quotas in Ukraine. *Teorija in praksa*. 2017. №52. P. 355–375. URL: https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/tip_02_2017_dean_santos.pdf?sfvrsn=2 . (дата звернення 19.09.2022)
113. Declaration of the European Ministers of vocational education and training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training: «The Copenhagen Declaration» // EU: офіційна сторінка. 30.11.2002. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/copenahagen_declaration_en.pdf
114. EU survey on gender-based violence against women and other forms of inter-personal violence (EU-GBV) — first results. Eurostar: statistical report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022. 17 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/15323622/KS-FT-22-005-EN-N.pdf/315d443b-ba8d-e607-3ce0-845f642a8c00?t=1669371271599&download=true>

115. Fertility statistics - Statistics Explained. European Commission. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics (date of access: 24.01.2023).
116. Gender Equality 2017. European Union: Special Eurobarometer 465, 2017. 148 p. URL : <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=63614> (дата звернення: 23.09.2023).
117. Global Gender Gap Report - World Economic Forum. July 2022. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf (дата перегляду: 22.10.2022)
118. Katchanovski I. Democracy and Political Values in Ukraine. Study of Nationalities at Columbia University. 2012. Vol. 17. P. 1–31. URL:https://www.researchgate.net/profile/Ivan-Katchanovski/publication/260084376_Democracy_and_Political_Values_in_Ukraine/links/02e7e52f6c319605aa000000/Democracy-and-Political-Values-in-Ukraine.pdf
119. Kumar K. Women and women's organizations in post-conflict societies: the role of international assistance. Washington, DC : United States Agency for International Development, 2000. 60 p. URL: <http://web.worldbank.org/archive/website00996A/WEB/PDF/KRISHNAK.PDF>
120. Morris W. C. Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist George H. Mead. Chicago: The University of Chicago press. P. 401.1934. URL: <http://tankona.free.fr/mead1934.pdf>
121. Parents' work-life balance: new leave rules for family care. News / *European Parliament*. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/social/20180706STO07413/parents-work-life-balance-new-leave-rules-for-family-care> (дата звернення: 24.01.2023).

122. Pilch K. The Impact of EU on political transformation in Central and Eastern Europe. From enlargement to END. With a Case Study on Ukraine. *Centre International de Formation Européenne*. 2008. P. 88. URL: <https://www.ie-ei.eu/IE-EI/Ressources/file/memoires/2008/Pilch.pdf>
123. Promoting equality between women and men. *European Parliamentary Research Service*. 2019. P.12. URL: https://what-europe-does-for-me.eu/data/pdf/focus/focus10_en.pdf
124. Special Eurobarometer 465: Gender Equality 2017 /European Commission - 20.11.2017. URL: http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2154_87_4_465_ENG
125. Strategy for equality between women and men 2010-2015. Стратегія Європейської Комісії SEC(2010). 21.09.2010. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0491:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 22.01.2023).
126. Szczerba-Zawada A. Gender equality in higher education as precondition of innovative and inclusive society in the European union. *Gender Equality in Higher Education as Precondition of Innovative and Inclusive*. 2015. № 3. P. 613–623. URL: https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KES/struktura/kue/publikacje/Documents/GENDER%20EQUALITY%20IN%20HIGHER%20EDUCATION%20AS%20PRECONDITION%20OF%20INNOVATIVE%20-%20Szczerba_Zawada.pdf
127. Tajfel H. Social identity and intergroup relations. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 528 p. URL: https://books.google.bg/books?hl=uk&lr=&id=q0wFY3Dcu1MC&oi=fnd&pg=PR11&dq=119.+Tajfel+H.+Social+identity+and+intergroup+relations.+Cambridge:+Cambridge+University+Press,+1982.++528+p&ots=qwunAc3vNp&sig=vSB1PLeJE5BxwNSR4Z-5H5Irjzg&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

128. Tijdens K., Klaveren M. Ukraine - An Overview of Women's Work, Minimum Wages and Employment. *Wage Indicator*. URL: <https://wageindicator.org/about/wageindicatorcountries/country-report-ukraine> (дата звернення: 23.01.2023)
129. Treaty of Amsterdam amending the treaty on European union, the treaties establishing the European communities and certain related acts (97/c 340/01) - 02.11.1997. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT> (date of access: 22.01.2023)
130. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. Europarl. 17.12.2007. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon>
131. Skrolkin K. What Next for Ukraine's Formerly Pro-Russian Regions? Carnegie Politika: інформаційний портал. 02.12.2022. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/88542>

ДОДАТКИ

Додаток А

Карта світових цінностей за Р.Інглахром

